הלכה · משנה תורה · מפרשים · לחם משנה · ספר זמנים

לחם משנה על משנה תורה, הלכות תעניות

רבי אברהם די בוטון

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

לחם משנה על משנה תורה, הלכות תעניות

רבי אברהם די בוטון

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/לחם-משנה-על-משנה-תורה-הלכות-תעניות/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
הלכה א 4
הלכה ד 5
הלכה ה 6
הלכה ו 7
הלכה ז 8
הלכה ח 8
הלכה ט 9
הלכה י 10
הלכה יא 10
הלכה יב 11
הלכה יג 11
הלכה טו 12
הלכה יז 13
פרק ב 15
הלכה ב 15
הלכה ה 16
הלכה ז 18
הלכה ט 18
הלכה י 18
הלכה יא 19
הלכה יג 19
הלכה טו 20
הלכה טז 20
פרק ג 22
הלכה א 22
הלכה ב 22
הלכה ג 23
הלכה ד 23
הלכה ה 24
הלכה ז 24
הלכה ח 25
הלכה ט 26
הלכה י 26
הלכה יא 30
פרק ד 30
הלכה א 30
הלכה ג 30
הלכה טו 31
הלכה יז 31
הלכה יח 32
פרק ה 33
הלכה ב 33
הלכה ה 33
הלכה ו 34
הלכה ז 35
הלכה י 35
הלכה יז 36

פרק א

הלכה א

(כתב המחבר ז"ל הלכות תעניות להרמב"ם ז"ל עיינתי בהם בכפר ליואדי ויען כי ספרי אין אתי וצריך אני לחפש בספרים בקצת ענינים כאשר נבא העיר בעזרת האל אציגם פה):

כגון בצורת ודבר וארבה וכו'. קשה דהא בפ"ג דמסכת תעניות (דף י"ט) אמרו במשנה על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה וכו' שמעון התימני אומר אף על הדבר ולא הודו לו חכמים ואמרו בגמרא (דף כ"ב:) איבעיא להו לא הודו לו חכמים בשבת אבל בחול הודו לו או דילמא לא הודו לו כלל ת"ש דתניא מתריעין על הדבר בשבת ואין צ"ל בחול רבי חנן בן פיטום תלמידו של ר"ע (משום ר"ע) אומר אין מתריעין על הדבר כל עיקר ע"כ. ופירש"י ז"ל אין מתריעין כל עיקר אפילו בחול דגזרה היא ע"כ. כלומר גזרו חול אטו שבת והא דלא גזרו בכל הני דמתני' כגון שדפון וחסיל ואינך דמתריעין בחול משום דדבר הוא רוע גדול ואתו לארועי בשבת אי שרו בחול משמע דלחכמים דקי"ל כוותייהו אין מריעין בחול. ורבינו ז"ל כתב כאן ולקמן בפ"ב דמתריעין על הדבר וכן בהלכות שבת פ"ב כתב דאין זועקין ומתחננים על הדבר בשבת משמע הא בחול מתריעין ולא כחכמים. וי"ל דבמתני' יש שלש מחלוקות דלחכמים אין מתריעין על הדבר אפילו בחול ולשמעון התימני מתריעין אפילו בשבת ולת"ק דלעיל מתריעין בחול שכן אמרו במשנה למעלה עיר שיש בה דבר או מפולת אותה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות ר"ע אומר מתריעות ולא מתענות א"כ הרי רבנן אמרי בפירוש דמתריעין ורבינו ז"ל פסק כהך רבנן דהוי סתם משנה. ולפי זה האי לא הודו לו חכמים דמתניתין הוי סברא שלישית כדכתיבנא. אבל ראיתי לרבינו ז"ל שכתב בפי' המשנה וז"ל ר' יוסי אומר שאין תוקעין בשופר בשבת אלא כדי שיתקבצו העם להושיע אותה מדינה אבל לזעוק ולהתענות לא ואין הלכה כר' יוסי למנוע מהם הצעקה בשבת אלא שצועקין ומתענין להם בשבת ולא כשמעון התימני שאומר מתריעין על הדבר אבל הדין אצלנו אין מתריעין על הדבר כל עיקר אבל מתענים עליו בלבד ואותם שנפל בהם הדבר הם בלבד מתענים ומתריעין כמו שקדם ע"כ. נראה דהוא מפרש דשמעון התימני היה אומר דמתריעין על הדבר בשבת אפילו הסביבות של המדינות שאמרו במתני' דמתענות ולא מתריעות ועל דא קאמרה הגמרא דלא הודו לו חכמים דאין מתריעות הסביבות אפילו בחול אלא מתענות בלבד וכמו שקדם ולפי זה הוי הך ולא הודו לו חכמים סברת ת"ק דלעיל ופסק כת"ק. ולכולהו פירושי קשה דבגמרא אמר בברייתא דר"ע

פליג אדשמעון התימני ולית ליה דאין מתריעין כל עיקר והא ר"ע גופיה אמר במתניתין דהסביבות מתריעות ולא מתענות והיא גופא מתענה ומתרעת וא"כ בין דאיירי מתניתין בסביבות כפירוש הרמב"ם ז"ל בין בהיא גופא כדפרישית קשיא דר"ע אדר"ע דמתניתין קאמר דאיכא התרעה ובברייתא קאמר דליכא. ואפשר לומר דתרי תנאי ואליבא דר"ע והך ברייתא הוי רבי חנן דאמר כן משמו ודמתניתין הוא אחר. או אפשר לומר דר"ע דמתניתין לא קאי אלא אמפולת ולא על דבר אבל בדבר אית ליה דלית ליה התרעה כלל לפירוש הרמב"ם ז"ל בסביבות ולפי מאי דפרישית אפילו בעיר עצמה לית ליה לר"ע התרעה וכל זה דוחק. וא"ת אי הרמב"ם ז"ל מפרש דלא הודו לו דקאמר מתניתין לא קאי אלא אסביבות מנ"ל דבהיא עצמה אין צועקין ואין מתחננין בשבת שכן כתב בפ"ב מהלכות שבת. וי"ל דפסק כמתני' דלא הזכירה התרעה בשבת בדבר כלל משמע דלית ליה התרעה בשבת בדבר אפילו בהיא עצמה:

הלכה ד

ומריעין בחצוצרות בלבד. על מה שתירץ הראב"ד ז"ל ויישב הסוגיות דפ"ק דתעניות ודפרק ראוהו ב"ד שתקיעת החצוצרות היתה על סדר הברכות אבל בשופרות היתה בשאר היום בשעה שהיו מתפללין. ק"ק לישנא דגמרא דאמר בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' דהיינו בבית המקדש בעינן חצוצרות ושופר אבל לא בגבולין דמשמע מריהוט הלשון דבגבולין ליכא שופר כלל כדברי רבינו ז"ל דאילו להראב"ד ז"ל צריך לדחוק דלא איירי קרא אלא לענין סדר הברכות ולא משמע כן מפשט הכתוב דבכל גונא משמע דאמר קרא דבגבולין ליכא שופר. אבל על מה שכתב הרשב"א ז"ל קשה דכיון דבר"ה קאמר קרא שופר אמרינן שופר דוקא ולא אמרינן שופר או חצוצרות א"כ בתעניות נמי דאמר קרא חצוצרות כדכתיב והרעותם בחצוצרות נימא חצוצרות דוקא וכדכתב הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה ומפני זה היא מצות יום התענית בחצוצרות לפי שהתענית אינו אלא על צרות הצבור וה' אמר על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם א"כ הול"ל דחצוצרות דוקא. ומדברי הר"ן ז"ל בפי' ההל' יש ללמוד תירוץ על קושיא זו שכתב שם וז"ל והיינו טעמא משום דכיון דאמר רחמנא דבשעת מלחמה מריעין ילפינן מינה נמי בכל צרה וצרה שלא תבא על הצבור דמריעין ומיהו כיון דבחצוצרות בכינופיא דכלהו ישראל הוא דאשכחן כדכתיב והיה לך למקרא העדה ולמסע את המחנות ותעניות דבגבולין לאו כנופיא דכל ישראל הוא ולהכי תוקעין ומריעין בשופר דר"ה ולא בחצוצרות ע"כ. ומכאן יצא לו להר"א ז"ל שופר משום דלאו כינופיא דכל ישראל הוי

ומיהו אי בעי בחצוצרות תוקע בה כמ"ש בברייתא מקום שיש חצוצרות אין שופר כתב הר"ן ז"ל דלפי פירוש זה הוי שעת מלחמה ולא תעניות כדפירש"י ז"ל ורבינו ז"ל:

ואם היו במקדש מריעין בחצוצרות וכו'. קשה למה לא הזכיר כאן רבינו ז"ל דהשופר צריך שיהיה בשל פשוטין כדאמר רבי לוי בפ' ראוהו ב"ד (ראש השנה דף כ"ו:) דשל יובל ושל ר"ה הוי בכפופין ושל כל השנה בפשוטין ופירש"י ז"ל (של כל השנה) של תעניות דהוא פסק כר' לוי בהלכות שופר א"כ למה לא הזכיר כאן דצריך שיהיה בשל פשוטין כרבי לוי כמו שהזכיר שם בר"ה דבעי כפוף ולא עוד אלא דמשמע מדבריו בריש הלכות שופר כדכתב ה"ה ז"ל דר' לוי לעיכובא קאמר. ולפי זה הכא נמי לעיכובא וכיון דהוי עיכובא לא הוה ליה לרבינו ז"ל למשתק מינה. ונ"ל דרבינו ז"ל סובר דמתני' הזכירה גבי תענית כפופין וכן רבי לוי שהזכיר פשוטין אין הכונה לומר דדוקא הך בעי אלא משום דבר"ה ויובל קאמר דבעינן פשוטין אליבא דמתני' הוצרכה לומר דבתעניות בכפופין סגי ולא בעי דוקא בפשוטין אלא בכפופין סגי וכן ר' לוי דקאמר פשוטין ר"ל דלא בעינן כפופין אלא בפשוטין סגי ולא כמו ר"ה דבעינן דווקא כפופין אלא בכל ענין סגי. וטעמא כמו שכתב רש"י ז"ל דבתעניות כיון דהוי לכנופיא לא איכפת לן כלל. שכיון שכן מסתבר דלא איכפת לן כלל ולכך לא הזכיר רבינו ז"ל כאן כלל דבכל גוונא כשר. ודייק לישניה דכתב בריש הלכות שופר שכתב ושופר שתוקעין בו בין בר"ה בין ביובל וכו' משמע דוקא להני קפדינן שיהא כפוף אבל לא במקום אחר. ומ"מ קשה למה לא הזכיר רבינו ז"ל שם שיהא מצופה זהב ולא כאן שיהיה מצופה כסף כדאמרינן במשנה בפ' ראוהו ב"ד: **כתב** ה"ה ז"ל הזכירו שופרות הרגילים בכ"מ וכו'. פירוש דבריו דשופר הוא בר"ה וביובל משא"כ בחצוצרות והוקשה לו מ"מ אע"פ שהוא רגיל בכ"מ כיון דהדין הוא בחצוצרות לא הוה ליה למשבק דינא דהוי בחצוצרות ולמנקט שופר דלא הוי דינא הכי. לזה תירץ דהא במקדש איתיה וכיון דבכ"מ הוא רגיל ובדין זה איתיה במקדש מש"ה נקטיה:

הלכה ה

ואין גוזרין בתחילה תענית אלא בשני בשבת וכו'. מדכתב רבינו ז"ל וכן על הסדר הזה שני וחמישי ושני ולא קאמר חמישי ושני וחמישי כת"ק משמע דפסק כר' יוסי. ומ"ש ה"ה ז"ל דפסק כר' יוסי דנימוקו עמו. קשה דאי משום דר' יוסי נימוקו עמו ולהכי פסק כוותיה א"כ בדין דלקמיה דקאמר על עיר שהקיפוה עכו"ם וכו' דמריעין ופליג ר"י ואמר לעזרה אבל לא לצעקה היה לו לפסוק כר' יוסי משום דנימוקו עמו ולא פסק וכמ"ש ה"ה ז"ל בפ"ב מהלכות שבת אע"ג דאין נראה כן מדברי הטור ז"ל בסי' תקע"ו וכמ"ש שם

הרב"י ע"ש. וגם מ"ש שרבינו ז"ל לא הזכיר לפי שאפילו במקום שאין לחוש וכו'. קשה וכי רבינו ז"ל דרכו להזכיר בכל הדינים טעמן שהוקשה לו דאמאי לא הזכיר כאן הטעם:

הלכה ו

אלא אם כן היתה עיר שהקיפוה וכו'. בגמרא (דף כ"ב:) איפליגו ר' יוסי ורבנן אי יחיד רשאי לסגף עצמו או לא ורבינו ז"ל לא הזכירו ונראה שטעמו משום דס"ל דהנהו תנאי פליגי בפלוגתא דאמוראי אי יושב בתענית נקרא חוטא או לא דלר"י נקרא חוטא ולית ליה מאי דכתבו התוספות ז"ל דלא פליגי בהכי אלא פליגי בהיכא דלא מצי מצער נפשיה אלא ס"ל דפליגי בהכי וכיון דהוא פסק בהל' דעות דנקרא חוטא ממילא משמע דקי"ל כר"י וכיון דכן אין היחיד רשאי לסגף עצמו ולהכי לא הזכיר חילוק בין יחיד לציבור ומדסתם משתמע כר"י. עוד כתב רבינו ז"ל מתענין (עליהם) בשבת וכו' וכן כתב בפירוש המשנה כדכתיבנא ואע"ג דבהל' שבת בפרק ב' ולא בפ' ג' לא הזכירו אפשר דסמך על מ"ש כאן. ונ"ל טעמא משום דסבירא ליה דכל היכא דהזכירו במתני' מתריעין סתמא הוי ג"כ מתענין וכדכתבו התוספות ז"ל לעיל בריש מתני' גבי מתריעין עליה מיד והקשו כיון דכל מתריעין משמע מתריעין ומתענין למה הוצרכו לפרש במתניתין אותה העיר מתענה ומתרעת ותירצו משום דבעי ר"ע לאיפלוגי בסיפא דקאמר מתריעות ולא מתענות ע"כ משמע דכל מתריעין דמתני' הוי תענית ג"כ ואע"ג דהך מתריעין דשבת הוא תרועה בפה ולא דמי לשאר מתריעין דמתני' מ"מ משמע ליה לרבינו ז"ל כיון דכל מתריעין דמתני' משמע תענית ה"ה הא. והר"ן ז"ל בפי' ההלכות בריש פ"ג כתב דאע"ג דתרועה דמתניתין הוי עם תענית הך דשבת הדבר מוכיח דהוי בלא תענית הרי שהוקשה לפירושו לשון המשנה. זה נ"ל הכרח לפי' רבינו ז"ל וכדכתיבנא. וה"ה ז"ל כתב שטעמו משום שהוא מפרש דעינו האמור בסוגיא בפ"ק הוא עינו דתפלת תענית וקשה לזה הפירוש מה שהקשו שם התוספות ז"ל ורש"י דא"כ איך קאמר דאחרונות יתרות על הראשונות למ"ד עינו דהוי תפלת תענית הא בראשונות נמי אמרינן עינו. ועוד מה שהקשה רש"י ז"ל דמאי פריך בגמרא מסימן לדבר יריחו לפרוך וכי בשבע תעניות י"ח תפלות איכא. ונ"ל לתרץ ולומר דנהי דרבינו ז"ל סובר דעינו לאו דוקא עינו דתפלת תענית אלא עינו אבינו עינו כמו שאומרים בסליחות כדכתב רש"י ז"ל אלא מה שהזכירו בגמרא בלשון עינו משמע דאית בהו נמי עינו דתפלת תענית. זה נ"ל לישב דברי ה"ה ז"ל ודוחק. עוד כתב ה"ה ז"ל דיש מי שפירש דעל אלו הדברים אין מתענין. וקשה על זה דהא דבר גריע מהני דהא אין מתריעין בשבת על הדבר דלא הודו לו חכמים לשמעון התימני בדבר ובאינך מתריעין בשבת וכיון דקי"ל דבדבר מתענין כמתניתין דאמרה דאותה העיר

מתענה ומתרעת וכו' א"כ כל שכן בכל אינך ולכן דעת רבינו ז"ל עיקר. והר"ן ז"ל בפירוש ההלכות נראה דתירץ זה דלא גזרו באלו תענית מפני שהם בהולים או מפני שצריך לעשותן רצופין יעו"ש אבל בדבר דלא שייך הך טעמא דלא גזרו:

אלא א"כ תקעו לקבץ (**והוא לעזרה**) . והוא לעזרה דאמר ר' יוסי סובר רבינו ז"ל דאפילו תרועה בשופר כדכתב בפי' המשנה שהבאתי וטעמו כדכתב ה"ה ז"ל אע"ג דר"י לא קאי אלא אדרבנן ורבנן תרועה בפה קאמר מ"מ מ"ש והוא לעזרתן הוי אפילו בשופר שאפילו חילול גמור מחללין כדכתב ה"ה ז"ל:

הלכה ז

או בחנוכה ופורים וכו'. התוספות כתבו דבחנוכה ופורים דכתיב בהו ימי משתה ושמחה אין משלימין:

הלכה ח

וכל תענית שאוכלין בו בלילה וכו'. הרי"ף ז"ל כתב בהלכות אחר שהביא השתי לשונות האי מילתא לא איפסיקא וכו' שמעינן דהלכה כלישנא בתרא ועוד דאיסורא דרבנן הוא ולקולא עבדינן ובין סילק ובין לא סילק אם לא ישן אוכל ועולה עד שיעלה עמוד השחר ע"כ. ומשמע מתוך דבריו כפי מה שהבין הרא"ש ז"ל בפסקיו דבעינן תרתי כדי שלא יוכל לאכול שיסלק וגם ישן אבל סלק ולא ישן יוכל לאכול א"נ ישן ולא סלק דהוי ישן בתוך הסעודה לא מהני שיוכל לאכול אלא תרתי בעינן סלק וישן, וכיון דהרי"ף ז"ל כתב דסלק לא מהני כ"ש ישן בתוך הסעודה ולא סלק דלא מהני וכדכתב הרא"ש ז"ל שם דישן בתוך סעודתו לאונסו ולכך לא הוצרך הרי"ף ז"ל לבאר דישן בתוך הסעודה קודם שסלק לא מהני. אבל מדברי ה"ה נראה שהבין מדברי הרי"ף ז"ל דלא איכפת לן דסלק כלל אלא אם ישן אפילו בתוך הסעודה לא יוכל לאכול ואם לא ישן אפילו סלק יוכל לאכול וא"כ לא איכפת לן דסלק ולהכי רבינו ז"ל לא הזכירו. כן נראה מדברי ה"ה ז"ל שהביא בדברי הרי"ף ז"ל שכתב והכל תלוי בשינה וא"ה קשיא טובא דאיך כתב הרי"ף ז"ל דקי"ל כלישנא בתרא (דף י"ב) דהוי קולא הא שוים הם ל"ק ולישנא בתרא דבכלהו איכא קולא מצד וחומרא מצד דללישנא קמא כל זמן שלא סלק אע"פ שישן יאכל וזו היא קולא ואם סלק אע"פ שלא ישן לא יאכל וזו היא חומרא ולל"ב כל זמן שלא ישן אע"פ שסלק יאכל וזו היא קולא ואם ישן אע"פ שלא סלק אלא שהוא בתוך הסעודה לא יאכל וזו היא חומרא וכ"כ הר"ן ז"ל בפירוש ההלכות. ועוד קשה דהרי הראב"ד ז"ל והרא"ש ז"ל שוים כולם כמבואר בפסקי הרא"ש ז"ל דסלק הוי היסח הדעת יותר מישן בתוך הסעודה. לכן נ"ל לומר דה"ה ז"ל הבין בדברי הרי"ף ז"ל כדברי הרא"ש ז"ל ומ"ש

שהכל תלוי בשינה ולא קאמר דתרתי בעינן סלק ושינה הוא משום דטעמא דלא מהני בלא סלק שינה הוא משום דהוי שינת עראי כדכתב הרא"ש ז"ל בפסקיו דאילו הוא שינת קבע ודאי דמהני אלא משום דשינה גרועה לא מהני אבל בסלק הוי שינת קבע א"כ נמצא דאע"ג דבעינן סלק אין הטעם אלא שיהא השינה קבועה נמצא דהכל תלוי בשינה אבל לעולם דבעינן סלק. ורבינו ז"ל כיון דכתב היכא דלא ישן יאכל ומשמע אפילו סלק א"כ כ"ש ישן בתוך הסעודה ולא סלק דיאכל דהוי ישן לאנסו כדכתב הרא"ש ז"ל ולכך הוצרך רבינו ז"ל לבארו. כנ"ל לישב דברי ה"ה ז"ל. והרב"י ז"ל בא"ח סימן תקס"ד יישבם בענין אחר יע"ש:

הלכה ט

כשם שהצבור מתענין על צרתן כך היחיד מתענה על צרתו. כתב ה"ה שאם התחיל ופגע באחד מהימים שהזכיר רבינו ז"ל דהיינו שבתות ומועדות ור"ח וחנוכה ופורים שאינו מתענה בהם והוא מוכרח בברייתא דיחיד שקבל תענית בפ"ק לפי פירוש הנכון והברייתא היא שאמרו שם (דף י"ב) יחיד שקבל עליו ב' וה' וב' של כל השנה כולה ואירעו בם יו"ט הכתובים במגילת תענית אם נדרו קודם לגזירתנו יבטל נדרו את גזרתנו ואם גזרתנו קודמת לנדרו תבטל גזרתנו את נדרו, וכתב הר"ן ז"ל בפ"ק דתעניות ואיכא למידק אמאי תבטל גזרתנו את נדרו והא בשבתות וימים טובים שהם מן התורה תנן פותחין ביו"ט בשבתות אלמא צריכים להיתר חכם. ותירצו בזה שני תירוצים האחד דכי אמרינן תדחה את נדרו היינו לומר שילך אצל חכם ופותח לו בכך כדרך שפותחין לו בשבתות וימים טובים. עוד יש תירוץ שני דאע"ג דבנדרים על דבר מצוה כדבר רשות ויו"ט ושבתות צריכים היתר אפ"ה ביו"ט אלו של דבריהם עשו חיזוק בשל דבריהם יותר משל תורה, והוא דחה ב' התירוצים והעלה העיקר כדברי הרמב"ן ז"ל דהאי נדר לאו נדר ממש אלא קבלה דתענית בעלמא וקבלה דתענית לא חמירא כנדר ע"כ. והוא הפירוש הנכון שהזכיר ה"ה ז"ל ולאפוקי מהתירוצים ראשונים. אבל קשה דרבינו ז"ל כתב בפ"ג מהל' נדרים דהנודר לצום כמה ימים ופגע בהם חנוכה ופורים נדרו בטל ולא יצום מפני שהם מדבריהם וצריכים חיזוק ע"כ. וא"כ אין מברייתא זו ראיה לדעת רבינו ז"ל לימים שאינן של דבריהם דאפשר לומר דשאני התם מפני שהם של דבריהם אבל בעלמא היכא דהוי דבר מן התורה אז ידחה את נדרו. איברא דמההיא דמפסיקין לר"ח יש ראיה מפני שרבינו ז"ל סובר שם דהוי מן התורה אבל מהך ברייתא ליכא ראיה וכיון דהוא בא לתת טעם לדברי רבינו ז"ל עכ"פ צריך שהראיות שמביא יהיו ראיות לדעתו והוא ודאי משמע דבא לתת טעם לדבריו דאמאי אינו מחלק בין התחיל ללא התחיל

וכמו שנראה כן דעת הרב"י ז"ל בסי' תי"ח ואם היינו אומרים דהך ואפילו התחיל דקאמר ה"ה ז"ל הוי מילתא באפי נפשה ולא בא לתת טעם לרבינו ז"ל א"ש אבל לא משמע כן אלא כדפרישית. [וכתב עוד ה"ה] והטעם לפי שאין קבלת תענית וכו'. עם זה נתיישב למה פסק הרי"ף ז"ל ורבינו ז"ל כהנהו תרי לישני דסלק וגמר וישן וגמר כל"ב לקולא הא נדר הוא והוי דאורייתא ולחומרא וכמ"ש הרא"ש ז"ל בפסקיו לתת טעם לדברי הראב"ד ז"ל דפסק לחומרא [ואמר] שאין זה נדר גמור אלא קבלת תענית לבד:

הלכה י

כיצד מקבלה כשיתפלל תפלת מנחה וכו'. כתב ה"ה ז"ל דפסק כשמואל משום דאמר רב יוסף כותיה מסתברא ואע"ג דהסיוע שהביא מברייתא ליתא דהרי הביא ברייתא אחרת בגמ' דמשמע דיאכל קאמר וכדהקשה הראב"ד להרי"ף ז"ל הביאו הרא"ש ז"ל בפסקיו מ"מ כיון דאמר מסתברא כותיה פסק כן. ונ"ל לומר דהכונה דס"ל דהך דקאמר שמואל דמקבלו בתפלת המנחה לאו למימרא דאם קבלו קודם אינו קבלה כלל אלא לא הוי קבלה מעליותא לדחות יו"ט של דבריהם אבל מ"מ קבלה הוי. ויש סעד לזה מהא דהביא רב יוסף ראיה מברייתא דמגילת תענית דקאמרה להן כל אונס דייתי עלוהי מקדמת דנא ייסר מאי לאו ייסר עצמו בצלו ומשמע ליה לטור דלא איצטריך ייסר עצמו בצלו אלא לדחות אלו הימים שיהיה קבלתו קבלה מעליא אבל אי לא דחי אלו הימים הוי קבלה ולכך כתב הטור ז"ל בסימן תקס"ג דכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא אי הלכתא כרב או כשמואל הטוב שלא יפסיק בתפלה ואי שמואל דוקא קאמר אבל אי לא קבלה בתפלה לאו כלום הוא היכי נפיק מידי שמואל א"ו דה"ק כיון דלשמואל קבלה מיהא הוי טוב שלא להפסיק בתפלה ועבדינן כרב. וכמ"ש שם הרב"י ז"ל לתרץ קושיא זו כנ"ל:

וכן אם גמר בלבו וכו'. זהו כפי גירסתו שגורס בפ"ק דתענית (דף י"א:) במימרא דרב הונא יחיד שקבל עליו להתענות שני ימים וכו':

הלכה יא

קבל עליו מבע"י להתענות למחר בלבד כו'. זו היא מימרא דרב הונא בפ"ק. וי"ל על רבינו ז"ל דאית ליה לקמן דתענית שעות אפילו לא קבלו מאתמול סגי כסברת הרמב"ן ז"ל וזהו מה שהקשה הרא"ש ז"ל בפסקיו וז"ל והרמב"ן ז"ל כתב דאפי' לא קבל עליו מזמן המנחה כיון שקבל עליו תענית קודם שעת התענית סגי ותימה מ"ש מתענית יום שצריך לקבל עליו בשעת המנחה ואם קבל עליו בלילה לא הוי תענית. וי"ל דהתם הוא מחוייב תענית יום שלם הילכך צריך קבלה קודם שיתחיל התענית ולפי זה מי שלא היה בדעתו להתענות ובלילה נמלך וקבל עליו תענית הוי תענית דלא גרע מקבל עליו תענית משש

שעות ומעלה וא"א לומר כן מדקאמר ליה אביי לעולם מתענים לשעות וכו' ושאני הכא [דאיכא שעות דליליא] דלא קבלה עלויה ע"כ. וא"כ על רבינו ז"ל קשה מדידיה אדידיה והגמרא נמי הוי תיובתיה דלפי דעת זה היכא דנמלך בלילה להתענות לא גרע מתענית שעות והוא כתב דלא הוי תענית כלל ומדכתב כלל משמע משום תענית שעות לא עלתה לו ומינה דגמרא נמי הוי תיובתיה וכדכתב הרא"ש ז"ל דאמאי קאמר דלא קבליה עלויה הא בתענית שעות לא קבלו אלא בו ביום לבד. וי"ל דאה"נ דאי קבליה בתורת תענית שעות ודאי דמהני אלא דדעתו שיהא בתענית יום שלם ואע"ג דאינו מחוייב תענית יום שלם וכדכתב הרא"ש ז"ל מ"מ כיון שדעתו שיקובל בתענית יום שלם עד שאילו היה חייב יום אחד היה נפטר עם זה לפי דעתו מש"ה לא מהני כלל דאינה יכולה להתקיים מחשבתו דלהיות תענית יום שלם צריך שיקבלהו מאתמול וכיון דמחשבתו לא נתקיימה גרע מתענית שעות ולא הוי תענית כלל. זה נראה לי ליישב דעת הרמב"ן ז"ל ורבינו ז"ל:

הלכה יב

הרואה חלום וצריך להתענות כו'. בפ"ק דתעניות (דף י"ב:) אמרו יפה תענית לחלום וכו' ובו ביום ואפילו בשבת ואמרו שם ליתיב תענית לתעניתיה וא"כ קשה מה לו לה"ה ז"ל להביא ההיא דפ' אין עומדין דקאמר קורעין גזר דינו ור"ח פירשה בתענית חלום וקאמר שכן דעת רבינו ז"ל ומי הזקיקו לכך ומנ"ל דדעת רבינו ז"ל כן דילמא רבינו ז"ל הוציא דינו מפ"ק דתענית שהוא שם ברור כשמש. אלא שי"ל דבפ"ק דתענית לא אמרו אלא שאם רצה לעשות התענית הוא יפה לו אבל לא שיהא חייב לעשותו וא"כ רבינו ז"ל שכתב שחייב לעשות ולפשפש במעשיו מנ"ל לכך נסתייע מההיא דקורעין גז"ד וכיון שכן ודאי שחייב הוא לעשותו דס"ל כפירוש ר"ח ז"ל שפירש שם דאיירי בתענית חלום ובודאי דראוי לחייבו בשביל כך:

הלכה יג

וכן אם אכל ושתה כו'. כתב הרא"ש ז"ל בפסקיו דאע"ג דלכאורה נראה דהירושלמי מסייעו מ"מ לא שבקינן גמ' דידן דאית ליה דבעינן שלא יטעום כלל כל היום ועוד רצה להסכים הירושלמי עם גמ' דידן הפך דברי רבינו ז"ל ולומר דמאי דקאמר בירושלמי הוא דמיקרי תענית שצריך לקיים נדרו דל"ת דלא מיקרי נדר כיון שלא קבל עליו להתענות יום שלם קמ"ל דמיקרי שפיר נדר וצריך לקיים דבריו אבל לענין ענינו לא מקרי תענית ע"כ. וק"ק לזה דא"כ מאי הקשו בגמרא מההוא דר"י דקאמר לבי נשיאה אהא בתענית עד שאבא לביתי הא נדר הוא ותענית מקרי ול"ל לתרוצי לשמוטי נפשיה מדברי הנשיא דמשמע דתענית לא הוי כדכתב רש"י ז"ל והא לא צריכה וה"ז הוי כאידך

מימרא דקאמר בירושלמי דר"י הריני בתענית עד שנחסיל פירקין. וי"ל דמ"מ כיון דלא הוי תענית להתפלל ענינו לא ה"ל למקרי ליה תענית אי לאו לשמוטי נפשיה וכן ההיא דנחסיל פירקין קאמר הכי לזרוזי נפשיה וקראו בשם תענית שהוא שם חמור. ולמה שהקשו על רבינו ז"ל תירץ ה"ה ז"ל דהגירסא היא והוא דלא טעים כלום עד הערב. ומ"מ קשה א"כ מאי חידש ר"ח במימרא שניה דאמר כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית דלהראב"ד ז"ל במימרא דוהוא שלא טעם אשמעינן דאם אכל ושתה בתחילת היום ואח"כ קבל תענית לא מהני ובמימרא שניה אשמעינן דאם קבל מבערב עד חצי היום לא מהני כיון דאוכל אח"כ אבל לרבינו ז"ל קשה מה השמיענו במימרא שניה. ונראה דלא גריס כגירסתנו דגרסינן ואמר ר"ח וכו' אלא ר"ח לטעמיה כדכתב הר"ן ז"ל ולפי זה הכל דבר אחד אלא שה"ה היה לו לבאר כן ואולי בגירסתו של ה"ה היה לו כך. עוד כתב אלא שקשה לזה הפי' מאי דאמר ליה אביי האי תעניתא מעלייתא וכו' ודאי דקושיא אלימתא היא אבל מ"מ אפשר לתרץ זה ולפרש דאביי הוה סבור דמ"ש והוא שלא טעם כלום עד הערב הוא שלא טעם כל היום כלל ולכך הקשה תענית מעליתא היא והמתרץ תירץ לו דאימלך אימלוכי. וסובר רבינו ז"ל דאפשר לפרשו בשני פנים או שלא אכל עד עתה אלא שלא היה בדעתו להתענות או שאכל עד עתה משום שלא היה בדעתו להתענות ומפני כן כתב השני דינים דסבר ליה דהשני פירושים אמת וכתב זה אחר דין דאמלוכי לומר דאיכא גונא אחרינא דאמלוכי כגון אם אכל ושתה ולא היה בדעתו להתענות ואח"כ נמלך להתענות אבל אביי ודאי דהיה סבור דכל היום היה מתענה ועם זה נסתלקה קושייתו של ה"ה ז"ל:

הלכה טו

ההולך ממקום וכו' הרי זה מתענה ומשלים תעניתו. בברייתא פ"ק (דף י':) אמרו הרי זה מתענה ומשלים וכתב רש"י ז"ל ומשלים כל התעניות שקבלו עליהן בני עירו ע"כ. ורבינו ז"ל כתב ומשלים תעניתו וק"ק דפשיטא דישלים התענית בשלמא לרש"י ז"ל אשמעינן חידושא דישלים כל השאר אבל לרבינו ז"ל כיון דמתענה ודאי דישלים דאי לאו לאו תענית הוא, ואולי תעניתו דקאמר ר"ל כל התעניות אשר קבל וכדפירש"י ז"ל הגם כי הלשון דחוק:

הרי זה מתענה עמהן. רבינו ז"ל לא חלק בין דעתו לחזור לאין דעתו לחזור כדכתב הטור ז"ל בסימן תקע"ד והרא"ש בפסקיו משום דס"ל כדברי התוספות ז"ל דבין הכי ובין הכי הואיל וקבל עליו התענית מתענה ומשלים:

שכח ואכל ושתה אל יתראה בפניהם. כתב הטור ז"ל בסימן רי"ג בשם ר"י דאפילו בעיר מותר לאכול שלא בפניהם ע"כ. ולשונו זה שהוא לשון הברייתא הויא תיובתייהו דלא קאמרו בברייתא אלא כשעשה בדיעבד אל יראה בפניהם כאילו אכל [אבל] לעשות בצינעה ולכתחלה ולא יראה בפניהם לא דאלת"ה לישמעינן דאפילו לכתחילה יכול לאכול ולא יתראה בפניהם. וי"ל דה"ק לדעתם שכח ואכל בפניהם אל יתראה כאילו אכל במזיד אלא יראה להם דאכל בשוגג ויבינו שלא לכתחילה עשה כן:

הלכה יז

בכל יום תענית שגוזרין על הצבור כו'. בפ"ק דתעניות (דף י"ט:) הביאו הא דאביי על ג' תעניות אמצעיות דאסרום במלאכה דהקשו שם אמאי והביאו קרא דקדשו צום קראו עצרה אספו זקנים ואמר שם כעצרת מה עצרת אסור בעשיית מלאכה אף תענית אסור בעשיית מלאכה והקשו שם אי מה עצרת מאורתא וכו' ותירצו דומיא דאסיפת זקנים מה אסיפת זקנים ביום אף צום נמי ביום ואימא מטיהרא אמר רב שישא בריה דרב אידי מסייע ליה לרב הונא דאמר מצפרא כנופיא היכי עבדינן אמר אביי וכו' ועוד הביאו הא בפרק בני העיר (מגילה דף ל':) גבי מתני' דחוזרין לכסדרן ור' ירמיה אמר לסדר הפטרות הוא חוזר ומקשו ליה מתני' דאמרה לכל מפסיקין ואמרו שם ובתענית למה לי הפסקה ליקרי מצפרא בעניינא דיומא ובמנחה בתעניתא ותירצו מסייע ליה לרב הונא מצפרא כנופיא היכי עבדינן אמר אביי וכו' ופירש"י ז"ל מצפרא כנופיא מאספין בני אדם ובודקין ומזהירין אם יש בידם עבירה [ויחדלו כדי שיתקבל התענית] לפיכך אין פנאי בשחרית לקרות בתורה ע"כ. ומשמע בהדיא מסוגיא דפ' בני העיר דבשחרית לא היו קורין בתורה כלל שהיו טרודין לחפש בעבירות וכן תירצו שם אליבא דהלכתא דהא קי"ל כר' ירמיה וכ"נ מדברי רבינו ז"ל שכתב שמחצי היום ואילך קוראין ולא הזכיר בשחר כלל. אבל הטור ז"ל בסימן תקע"ט כתב דקורין בשחרית בקללות ובמנחה בפרשת ויחל והוא תימה דמוכח בגמרא דבשחר אין קורין כלל גם בשני ראשונות דאית ליה דקורין שחרית ומנחה ויחל כמו שהעלה כונתו הרב"י ז"ל בסימן תקע"ח והדין עמו מהטעם שכתב ודברי הרא"ש ז"ל יוכיחו שהם כן בפסקין דמתניתין דברכות וקללות לא איירי אלא בז' תעניות אחרונות שכתב כן כדי להסכים מתני' עם מ"ס שכתב שם אחר שהביא דברי מ"ס וז"ל מיהו איכא למימר דמתניתין נמי איירי בתשעה באב ובז' תעניות ולא פליגי ע"כ. מ"מ קשה דכיון דכתב בסי' תקע"ה שב"ד דורשין וחוקרין מצפרא כדאיתא בגמ' א"כ ליכא קריאת תורה בשחרית כדאמר בפ' בני העיר. כל זה אני תמיה על הטור ז"ל דרוצה להלך על שיטת הגמרא דמחלק בין ז' תעניות אחרונות

לאחרות דבאחרונות קורין בקללות אבל בראשונות לא דאילו לא היה הולך על שיטת הגמ' אלא שהיה כותב דבכל קורין ויחל לא הייתי תמיה שהייתי אומר שהיה הולך על מנהג הגאונים כמ"ש ה"ה ז"ל ולא על שיטת הגמרא. ויותר אני תמיה על הר"ן ז"ל שכתב וז"ל מדאמרינן דמפלגא דיומא לפניא רבעא דיומא קורין ומפטירין משמע שלא היו קורין בבוקר בפ' תעניות אלא מחצי היום ואילך ואף הגאון רב פלטוי כתב בתעניות של שני וחמישי בצפרא קרינן בפרשתא דשבתא ובמנחה בפרשת תעניות ע"כ. משמע לכאורה דאית ליה דבבוקר לא היו קורין אלא בפרשת השבוע והוא הפך הנאמר בסוגיא בפ' בני העיר דבבוקר לא היו קורין כלל. ונ"ל לתרץ למה שהוקשה בעיני ה"ה ז"ל ואיני יודע טעם לשינוי מנהג חכמים ועם זה יתברר טעם רב נטרונאי דבזמן הגמרא כיון שהיו כל כך עסוקים ורדופים במצות ולהסיר המכשלות והעבירות ראוי היה לבטל קריאת התורה בבוקר כדאמרינן בפ' בני העיר ולחפש בעבירות ולהסיר מכשולות אבל בדורות אלו שאין אנו רודפים כל כך במצוה אין ראוי לנו לבטל קריאת התורה בבוקר בשביל כך והוא טעם נכון לרב נטרונאי שכתב הר"ן ז"ל דכיון דמן הדין היינו קוראים בבוקר פרשתא דשבתא כדאמר בפ' בני העיר אי לא דמחפשים השתא דלית לן ה"ט הדרינן לדינא דבשחרית קורין פרשתא דשבתא ובערב פרשת התענית אבל הכונה דס"ל דבכל התעניות אנו קורין בבוקר ובערב בחד גוונא דכיון דהם תקנו במנחה הפרשה אע"ג דבשחר לא תקינו מפני שהיו טרודים השתא דאין אנו טרודים קרינן בשחרית מאי דקרינן במנחה וקורין ויחל. קשה טובא דבפ' בני העיר משמע דאי לאו מטעמא דטרודים היו קורין פרשת השבוע דכן הקשו לר' ירמיה ל"ל הפסקה כו' וק"ל כר"י דהא קרינן פרשיות השבוע עם ד' פרשיות וא"כ לא היה לנו לקרות אלא פרשת השבוע בבוקר ובערב ויחל ותו דבז' תעניות פסק דבבקר קורין קללות ובערב ויחל אע"ג דלא הוי בחד גוונא וכיון דכן אמאי לא קרינן בבוקר פרשת השבוע ובערב פרשת הקללות ולמה לי הפסקה לדידן דק"ל כר"י ונשארה לנו הקושיא בלי תירוץ על כן דברי הטור נעלמו ממני. עוד יש לי קצת תימה על הטור ועל רבינו ז"ל דמסוגיא בפ"ק דתעניות משמע דהך דאמר רב הונא כנופיא מצפרא לא הוי בג' תעניות ראשונות דהא אסיפת זקנים דצוה הכתוב לא הוי אלא בג' תעניות אמצעיות דהם אסורים במלאכה דאמר קרא קראו עצרה ואמרינן בגמ' דהוי כעצרת שאסור במלאכה והא לא הוי אלא באמצעיות ואחרונות אבל לא בראשונות ואם כן מנא להו לומר הך דדורשין וחוקרין דהוי אפילו בתעניות ראשונות דבגמרא לא משמע הכי כדכתיבנא:

קוראין בברכות וקללות שבתורה כו'. קשה דבפרק בני העיר (מגילה דף ל' ל"א) אמרינן במתני' דתעניות ברכות וקללות אין מפסיקים בקללות ואמרו בגמרא (דף ל"א:) מנא הני מילי א"ר חייא בר גמדא א"ר אסי דאמר קרא מוסר ה' בני אל תמאס ר"ל אמר לפי שאין אומרין ברכה על הפורענות. ופירש"י ז"ל אל תמאס והמפסיק בהן מראה עצמו שקשה לו לקרות וכו' משמע דיהיב טעמא למאי דאין מפסיקין בקללות ועל דא הביאו קרא דמוסר ה' בני אל תמאס וכן משמע דר"ל אמר לפי שאין אומרים ברכה וכו' משמע שהוא טעם לאין מפסיקין אבל אין זה טעם לקריאה בברכות וקללות מענין אחר כדכתב רבינו ז"ל דמה טעם הוא זה אבל טעם הקריאה כדכתב רש"י ז"ל להודיע שעל עסקי חטא באה פורענות לעולם ויחזרו בתשובה וכיוצא בזה כתב רבינו ז"ל בפי"ג מה' תפלה וז"ל קורין ברכות וקללות כדי שישובו העם ויכנע לבבם כשישמעו אותם, ואולי דזו כונתו במ"ש מוסר ה' בני אל תמאס כלומר אע"פ שיבואו לך צרות הרבה אל תמאס בתוכחת האל יתברך אלא תשוב ותקרא אותם:

ומפטירין בנביא בתוכחות. כן אמרו שם בגמרא והתימה מהרב"י שכתב בסימן תקע"ד דמדברי רבינו ז"ל בפי"ג מהל' תפלה משמע דאין מפטירין בשום תענית לא בשחרית ולא במנחה אלא בתשעה באב בלבד דהא בהדיא כתב כאן שמפטירין בתעניות שגוזרין על צרות ואע"ג דשם הזכיר הפטרה בתענית ט' באב ולא הזכיר בתעניות דשאר צרות ודאי דסמיך על מ"ש כאן ואולי לא אמר הרב בית יוסף ז"ל כן אלא למעוטי ג' תעניות הכתובים אבל לא תעניות שגוזרים על הצבור דבהדיא כתב כאן מפטירין בהן:

פרק ב

הלכה ב

כל עיר שיש בה צרה וכו'. תימה גדול הוא על רבינו ז"ל שהרי במתני' (דף י"ט) הזכירו הא דשדפון וירקון וארבה וחרב וחיה רעה שמתריעין עליה בכ"מ מפני שהיא מכה מהלכת ורבינו ז"ל לא כתב אלא בכולן דהסביבות דוקא מתענות ולא מתריעות. והרב ב"י בסי' תקע"ו ובספר כסף משנה תירץ ופירש דהוא הסביבות מכח סברא דאיך אפשר דדבר אינו בכלל מכות מהלכות ועוד איך אפשר דבמקומות הרחוקים מתריעין על שום מכה דא"כ היינו צריכים להתענות לעולם שהרי אין זמן בעולם שלא יהיה בו חרב באחד מן המקומות. והכריחו לומר כן לשון דבכ"מ ועוד דחק עצמו בלשון מתני' במה שאמרה מפני שהיא מכה מהלכת וכתב דכל מכה היא מהלכת (וק"ק) מפני שכל מכה שבעיר אחת דרכה להיות מהלכת. ולעיקר הקושיא נ"ל דהרב המגיד ז"ל רמזה במ"ש שיטת

רבינו ז"ל בזה כשיטת הראב"ד ז"ל בפירושיו דלרבנן אין שום צרה שהסביבות מתענות ומתריעות ואפילו מכה משולחת וכו'. אבל מ"מ צריך לישב פי' זה של הראב"ד ז"ל. ונ"ל דהוא גריס במתני' כדגריס הרא"ש ז"ל בהך מתני' דמתריעין עליהם מיד מפני שהיא מכה מהלכת ולפי זה טעם שהיא מכה מהלכת לא הוי אלא להתריע מיד כלומר שאינו כגשמים שאין מתריעים אלא על ג' אמצעיות אבל לא בראשונות אלא מתריעין מיד מפני שהיא מכה מהלכת ומפרש דכ"מ שהם הסביבות משום הברייתא שאמרו בגמרא על כולם אין מתריעין אלא באפרכיא שלהם וכתב הר"ן ז"ל שבא לומר שאפילו במכה מהלכת אע"פ ששנינו מתריעין עליה בכ"מ אין מתריעין אלא באפרכיא שלהם ופירוש סביבות הוי אפרכיא כדכתב ה"ה ז"ל א"כ לפי זה מתני' קאמרה דאלו מתריעין בסביבות שלהם כמו בדבר וגשמים ויש לאלו יתרון שמתריעין מיד מפני שהיא מכה מהלכת וס"ל להראב"ד ז"ל דזה לא איירי אלא לר"ע דאית ליה התרעה מיד בסביבות ולא ענוי אבל לרבנן הוי בהפך ענוי ולא התרעה והוכרח לומר כן משום דקשיא ליה דמעשה בה' זקנים שהביא אמרו שגזרו תענית ולמה לא אמרו שהתריעו אלא מפני שאלו הזקנים סבירא להו כת"ק והוי ענוי ולא התרעה והראיה שהביא מן הזקנים היא דזאת היא צרה להתענות לרבנן סביבותיה ומינה לר"ע התרעה בסביבות. זהו דעתו של הראב"ד ז"ל וכ"כ בא"ח סימן תקע"ו בבית יוסף דהראב"ד ז"ל פירש דהך דקאמר על אלו מתריעין הוי התרעה בלא תעניות והוי כר"ע וא"כ נמצא לפי פירוש זה דלדידן דקיימא לן כרבנן מתענין הסביבות וזהו שכתב ה"ה ז"ל דדעת רבינו כדעת הראב"ד ז"ל בפירושיו. אבל הרמב"ן ז"ל רוח אחרת עמו דס"ל דהך מתריעין דמתניתין הוי בעינוי ג"כ והך סיפא אתי כר"ע דאפילו רבנן מודו משום דהויא מכה מהלכת ולכך מתריעין בכ"מ מיהו בכ"מ מפרש שהוא הסביבות מכח הברייתא שכתבתי וכדפירש הר"ן ז"ל כדכתיבנא. ומה שהזכירו כאן התרעה ובעובדא דזקנים תענית משום דהא והא איתא נמצא דבזו כ"ע מודו דהסביבות מתענות ומתריעות:

הלכה ה

יצאו ביום אחד או בד' ימים אין זה דבר וכו'. ברייתא היא בפ"ג דתעניות (דף כ"א) ואמרו שם בברייתא עיר המוציאה ת"ק רגלי [כגון כפר וכו' ויצאו ממנה ג' מתים בג' ימים זה אחר זה הרי זה דבר וכו' עוד שם דרוקרת עיר המוציאה ת"ק רגלי] הוה ויצאו ממנה ג' מתים ביום אחד וגזר ר"נ בר רב חסדא תענית אר"נ בר יצחק כמאן כר"מ דאמר ריחק נגיחותיו חייב קירב [נגיחותיו] לא כ"ש ע"כ. ומחלוקת דר"מ ור"י איתא בפרק כיצד הרגל (דף כ"ד) ואמרו שם בגמרא הלכה כר"י במועד ולא כר"מ דאית ליה דכשהעידו

בו ג' פעמים אפילו ביום אחד סגי אלא כר"י דאית ליה ג' ימים דוקא כדמשמע מקרא דאמר תמול מתמול ודרשינן ביה תלתא זמני דמשמע בתלתא יומי ולא אמרינן ריחק נגיחותיו חייב קירב לא כ"ש וא"ש שפסק כאן רבינו ז"ל דביום אחד אינו דבר משום דלא קיימא לן כר"מ וכן הטור פסק כן בא"ח סימן תקע"ו. אבל יש לי תימה על הטור ז"ל דבסימן קי"ד כתב בשם הר"ם מרוטנבורג דהיה אומר בשמיני עצרת אתה גבור צ' פעמים עד משיב הרוח ומוריד הגשם כנגד ל' יום שאומר אותו ג' פעמים ביום ועכשיו אם היה מסופק אין צריך לחזור וראיתי בפ' כיצד הרגל דאמר גבי שור המועד ריחק נגיחותיו חייב קירב לא כ"ש וכו'. והרב רבינו פרץ דחה ראיה זו דלא דמי והרא"ש ז"ל נטה לסברת הר"מ מרוטנבורג משמע מהתם דהלכתא כר"מ אליבא דכולהו דע"כ לא פליגי התם אלא אי דמי להא דר"מ או לא. ודבר זה תימה דבהדיא איפסיקא הלכתא כר"י כדכתיבנא ועוד דא"כ למה פסק הטור ז"ל בסימן תקע"ו דביום א' אינו דבר הא לר"מ הוי דבר כדמשמע בפ"ג דתעניות וכי תימא דמאי דפסקינן כר"י בפרק כיצד הרגל הוי לענין שור המועד משום דמשמע דקרא לית ליה ק"ו משום דקרא הזכיר ימים ולא קאמר סתמא העדאה דלישתמע בין בג' ימים בין ביום אחד אבל בעלמא דליכא קרא ודאי דהסברא כר"מ הוא אמת ולכך הביא הר"מ מרוטנבורג ז"ל ראיה מיניה. א"ת כן מלבד שהוא דחוק עדיין קשה לך קושיא אחריתי דלמה גבי דבר לא פסק דביום אחד הוי דבר כר"מ כיון דסברתו היא אמת. ואולי י"ל דכיון דברייתא קאמר ביום אחד לא הוי דבר פסק כותיה ומאי דקאמר בגמרא כמאן כר"מ ה"ק ליה בתמיה להיכן אתה סומך בדין זה לר"מ אפילו לדר"מ לא דמי דשאני הכא דאיכא טעמא דכשהם ביום אחד הוי מקרה ולא הוי דבר אבל בג' ימים ודאי דאינו מקרה אבל התם טעמא הוא דטבע השור הוא רע וכיון דהוטבע בו בג' פעמים ביום אחד ודאי דהוי קנין רע כדכתב שם הרב בית יוסף ז"ל בשם מהר"י אבוהב ז"ל יעוין שם. ופי' כן הטור ז"ל כדי לפסוק כסתם ברייתא ועדיין צ"ע:

ואין הנשים והקטנים וכו'. כתב ה"ה ז"ל דנפקא ליה ממאי דאמרו בגמ' חמש מאות אלף רגלי דמשמע לבד מטף אבל הרב בית יוסף ז"ל כתב דנפקא משום דאמרינן בירושלמי גבי מפולת בתים שאמרו בריאים ולא מתרועעים דכותיה בחורים ולא זקנים כו'. ולי נראה דאין הלשון משמע אלא כדברי ה"ה ז"ל דלדבריו לא קפיד רבינו ז"ל אלא שמנין האנשים של החמש מאות יהיו לבד מנשים וקטנים וזקנים אבל לפי פירוש הרב בית יוסף ז"ל לא קפיד אלא שהמתים אשר ימותו יהיו בחורים ולא זקנים ולא נשים וקטנים ואפילו יהיו בעיר חמש מאות רגלי לבד מזקנים ונשים וקטנים אם ימותו חמשה או ו'

קטנים בג' ימים לא הוי דבר דומיא דמפולת דאם יפלו בתים רעועים לא הוי מפולת ואין זה במשמע דברי רבינו דנראה דמאי דקאמר הוא לענין מנין החמש מאות כדקאמר ואין הנשים והקטנים וכו' ממנין זה אבל לא דבר ממנין מאשר ימותו אם יהיו נשים וקטנים או גדולים:

הלכה ז

נראתה בשדה ביום וכו'. מ"ש בספרינו בחלוקה זאת לא רדפה אחריהם הרי זו משולחת ודאי דהוא ט"ס ובגירסא שהביא הרב בית יוסף ז"ל ליתיה ומוכרח הוא ולא ברחה לבד אלא שעמדה היא משולחת כיון שאינה סמוכה לאגם. ובגמרא (דף כ"ב) אמרו ל"ק ה"ק נראתה בעיר ביום משולחת בעיר בלילה אינה משולחת אי נמי בשדה ביום משולחת בשדה בלילה אינה משולחת. ורבינו ז"ל פסק כלישנא קמא אע"ג דבמקומות אחרים פסקינן כלישנא בתרא משום דמילתא דרבנן הוא ולקולא נקטינן דבשדה בכל גונא בין ביום בין בלילה אינה משולחת ואין מתענין:

הלכה ט

כגון שילוח נחשים ועקרבים וכו'. הטור ז"ל השיג עליו בסימן תקע"ו וכתב ונראה דנחשים ועקרבים מתענין עליהם ע"כ. ואע"ג דבברייתא (דף י"ד) בפ"ק הזכירו נחשים ועקרבים ואמרו שם ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות [לבא בעולם] כגון חכוך חגב וזבוב וצרעת ויתושין ושילוח נחשים ועקרבים לא היו מתריעים נראה דהטור מפרש דלא השוה נחשים ועקרבים לאידך אלא לענין ההתרעה אבל לא לענין העינוי דבנחשים אית ליה דודאי מתענים מפני שסתמן ממיתים אבל טעם רבינו ז"ל כבר ביארו הרב בית יוסף ז"ל:

הלכה י

אפילו לא נראה מהם אלא כנף אחד כו'. קשה טובא דכיון דהוא פסק כת"ק (דף י"ט) דעיר שיש בה צרה סביבותיה מתענות ולא מתריעות א"כ למה פסק כשיש ארבה אחד בכל א"י מתענין ומתריעין דהא הר"ן ז"ל בפ"ג דתענית רבותא קא משמע לן דכל א"י מקרי אפרכיא אחת ונקראו בכלם סביבות לעיר שיש בה צרה דפי' סביבות אפרכיא כדכתב ה"ה ז"ל וטרח להביא ראיה על זה ויותר מזה אין לנו אלא שנקרא כל א"י סביבות לעיר שיש בה צרה כשאותה העיר מא"י וכיון דאנן קי"ל כת"ק א"כ מתענים ולא מתריעין ואיך כתב דכיון שנראה אחד בכל א"י כלם מתריעין אע"ג דלשון זה הוזכר בברייתא הם דברי ר"ע ואיהו אזיל לטעמיה דאית ליה דבסביבות מתריעין וכיון דכל א"י הוי סביבות לעיר שיש בה צרה לכך מתריעין אבל לדידן קשה אם לא שנאמר דס"ל לרבינו

דכל א"י מקרי כעיר אחת וכשיש באחת מהן צרה כלן מתריעין מפני דכולה כעיר אחת ומה שהביאו במשנה ראיה מחמשה זקנים הוא דהמכה היתה באשקלון דאינה מא"י כדכתב הר"ן ז"ל ואע"ג דחשיב כא"י מ"מ אינה כא"י ממש להיות נחשבת עם א"י כעיר אחת וגוף אחד אלא א"י הוי כסביבות לה וגזרו תענית מפני שהסביבות מתענין אבל לא התרעה כדפירש' לעיל לדעת רבינו ז"ל והוא פירוש הראב"ד ז"ל כדכתיבנא לעיל וזו הראיה שהביאו שהסביבות מתענין ומינה דלר"ע מתריעין אבל באמת כל זה דוחק דהא שנינו ג' ארצות לחזקה יהודה ועבר הירדן והגליל משמע דנחשבות כג' ארצות וטרח הר"ן ז"ל לומר דנחשבים כאפרכיא אחת אבל שיהא נחשבת כעיר אחת דבר רחוק הוא וצריך עיון:

הלכה יא

על השדפון ועל הירקון כו'. פירוש תבואה שיעשה ממנה כמלא פי תנור ואמרו בגמ' בפ"ג דתעניות (דף כ"ב:) ועדיין תבעי לך ככסויא דתנורא או דילמא כי דרא דריפתא דהדר לה לפומא דתנורא תיקו, ע"כ. ורבינו ז"ל לא פסק כבעיא זו כלל ולא ביאר דעתו ולא ידעתי למה:

הלכה יג

על החליים כיצד וכו'. הרב בית יוסף ז"ל בסימן תקע"ו תמה דלמה לא חלקו כאן בין מתו ג' בג' ימים למתו ביום אחד או בארבעה כמו שחלקו בדבר ותירץ דשאני דבר שהוא שינוי אויר ממית בלי שהיית זמן וכל שאינו באותו ענין וכו' אינו אלא אקראי בעלמא. וקשה קצת בעיני דלדעתו יהא חמור מיתת אסכרה ממיתת דבר ובמיתת אסכרה אפילו שימותו שנים ביום אחד סגי ובדבר בעינן שלשה בשלשה ימים. לכך נ"ל דרבינו ז"ל תירץ קושיא זאת בלשונו שכתב הרי שירד חולי אחד לאנשים הרבה מאותה מדינה כלומר שבדבר אע"פ שלא ירד הדבר באנשים הרבה אלא שהוכו ג' אנשים לבד ומת כל אחד ביומו סגי אבל הכא אינו כן אלא שירד החולי ברוב העיר כמו חיכוך שכתב שפשט ברוב הצבור גם חולי זה ודאי שהוא כמוהו שכן כתב שירד לאנשים הרבה דמשמע רוב הצבור ואפילו תאמר לאנשים הרבה לא משמע רוב הצבור מ"מ הרי ירד לכמה אנשים ואע"פ שלא מתו אלא שנים מהם ודאי דהיא מכה משולחת כיון דהיא באה על אנשים הרבה אע"פ שרבים ניצולים כיון שראינו שנים מהם מתים מתענין ומתריעין ולפי זה כ"ש בדבר שאם ראינו שהוכו בדבר בעיר אנשים הרבה אע"פ שלא מתו אלא ב' מהם ביום אחד מתענין דלא גרע מאסכרה דכיון דפשט ברוב הציבור מתענין דהא באסכרה דבעי רוב הציבור נפקא ליה לרבינו ז"ל מברייתא דפ"ק דתעניות (דף י"ד) והוא

בפרק מרובה (בבא קמא דף פ"ב) דקאמרת ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות לבא על הצבור ומשמע שבאה על רוב הצבור א"כ ה"ה וכל שכן בדבר דלא גרע משאר פורעניות והרבותא דאיכא בדבר הוא דאע"פ שלא נתפשטה המכה ברוב הצבור אלא הוכה אחד בכל יום ומתו שלשה בשלשה ימים ולא הוכו בעיר אנשים הרבה ולא אחרים לבד מהם דהוה ס"ד דמקרה הוא קמ"ל כיון דהוא דבר חיישינן ומתענין ובאסכרה בזה האופן אולי דאין מתענין דאם מתו שלשה בשלשה ימים כל אחד ביומו ואחרים לא חלו מחולי ההוא אין מתענין. כנ"ל לישב קושיא זאת:

וכן חיכוך לח הרי הוא כשחין פורח וכו'. בפ' מרובה (בבא קמא דף פ':) אמרו מתריעין על החיכוך בשבת והך התרעה בפה היא דבשופרות ליכא התרעה בשבת. ותימה על רבינו ז"ל דאיך לא הזכיר זעקה גבי חיכוך בשבת כמו גבי מזונות כיון דבהדיא אמרו כן בפ' מרובה בשחין לח כדפי' רבינו ז"ל וקשה עוד מזאת דבראש הפרק לעיל כתב ובכ"מ אין זועקים ולא מתריעין בשבת כמו שאמרו חוץ מצרת המזונות שזועקים עליהם ואפילו בשבת משמע דליכא שום דבר אחר שזועקים והא ליתא דהא איכא חיכוך כדכתיבנא. וגם שם קשה דהא איכא עיר שהקיפוה ויחיד הנרדף שזועקים בשבת כמ"ש בריש פ' ראשון, והטור ז"ל בסימן תקע"ו כיון בלשונו יפה שכתב אבל על כל האחרים אין מתענין כו' חוץ מעיר שהקיפוה עכו"ם או נהר וספינה המיטרפת וכו' אבל על רבינו ז"ל קשה. מיהו בהני י"ל דלא חש רבינו ז"ל לחזור ולהוציאה מן הכלל דבכ"מ דפ"ב דסמך על מ"ש בפ"א אבל הא דחיכוך קשה טובא דלא הזכיר וצ"ע:

הלכה טו

שהבתים נופלים ונמצאו בתיהם קבריהם. ה"ה דאיכא טעמא שמטשטשין את הקרקע ואינה מוציאה פירות כדאמרו שם בגמרא בברייתא בעתם לא שכורה ולא צמאה שכל זמן שהגשמים מרובים וכו' ובודאי שעל זה מתפללין כדכתב הר"ש בר צמח כתבו הרב בית יוסף ז"ל בסי' תקע"ו אלא שבגמ' איתא הטעם יותר גדול וכן דקדק הטור ז"ל בלשונו שכתב אבל ארץ מצולה שרוב הגשמים קשים לה ולא עוד אלא שמפילין וכו' משמע דאיכא טעמא אחרינא דמטשטשין אלא שזה הוא טעם יותר גדול שבתיהן קבריהם:

הלכה טז

והתחילו צמחים ליבש הרי אלו מתענים וכו'. פ"ג במשנה (דף י"ח:) שנינו אבל צמחים ששנו מתריעין עליהן מיד וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהן מפני שהיא מכת בצורת ירדו לצמחים אבל לא ירדו לאילן לאילן ולא לצמחים לזה ולזה אבל לא לבורות שיחין ומערות מתריעין עליהן מיד ע"כ. והרב ב"י בסימן תקע"ה כתב

דהך התרעה דזרעים ששנו הוי בפה מדכתב מתענין וזועקין ולא כתב מתריעין ולדבריו בכל אינך דמתני' דפסקו גשמים בין גשם לגשם וירדו לצמחים אבל לא לאילן דבמשנה הזכירו מתריעין וכן בברייתא הזכירו התרעה מתריעין על האילנות בפרוס הפסח ורבינו ז"ל לא כתב התרעה בכל הני אלא תענית צ"ל ג"כ דס"ל לרבינו ז"ל דכל הני התרעות דמתני' הוי בפה. ולי קשה דבכ"מ דמזכיר התרעה מפרש רבינו ז"ל בשופר זולת כשהזכיר התרעה בשבת משום דא"א התרעה בשופרות בשבת אבל כל אינך הוי בשופר דשדפון וירקון וארבה וחסיל וכל הני שהזכיר המשנה זאת ואמרו עליהן מתריעין מפרש רבינו ז"ל בשופר ומ"ש דבהני מפרש בפה ועוד דברייתא אמרו מתריעין על האילנות בפרס הפסח וכו' ואמרו שם ואסכרה בזמן שיש בה מיתה מתריעין. ועוד אמר מתריעין על הגובאי וכו' והך דאסכרה וגובאי מפרש רבינו ז"ל התרעה בשופר. והך דמתריעין על האילנות הוי בפה וכולהו בחדא ברייתא ובחד לישנא מתנו. לכן בעיני ק"ק. ועוד נשאל להרב"י ז"ל אם האמת כן הוא דכשרבינו ז"ל הזכיר בפרק זה מתענין הוי תענית דוקא ולא התרעה גבי חרב דכתב לעיל על החרב כיצד אפילו חרב של שלום כגון שערכו מלחמה עכו"ם עם עכו"ם וכו' הרי זו צרה ומתענים עליה ולא הזכיר שם התרעה וכן גבי מטר שכתב על המטר כיצד הרי שרבו עליהם גשמים עד שיצרו להם הרי אלו מתפללין עליהן וכו' שלא הזכיר שם התרעה ה"נ דהוי תענית בלא התרעה וכ"ת אין ה"נ זה א"א דלעיל בראש הפרק אחר שהזכיר צרות של חרב ושל מטר כתב כל עיר שיש בה צרה מכל אלו אותה העיר מתענה ומתרעת עד שתעבור הצרה והדר מפרש חרב ומטר וכיון דפריש למאי דאמר לעיל ודאי הוא שתענית שהזכיר בהן עם התרעה הוא. אלא מאי אית לך למימר דכיון דרבינו ז"ל הזכיר בריש הפרק דעל כל אלו הצרות מתריעין מפרש להו השתא לא איצטריך ליה לחזור ולומר מתריעים דכיון דכתב תענית לחוד ממילא משמע נמי התרעה דאדלעיל סמיך, א"כ גם אנו נאמר בהני דכיון דכבר הזכיר לעיל דבמטר מתריעין והשתא מפרש לחלוקה דמטר א"כ כיון דכבר הזכיר התרעה ממילא משתמע דהך תענית דאמר כאן הוי בהתרעה אבל מ"מ ק"ק דבשאר החלוקות דשדפון וירקון וארבה ומפולת ואידך לא עשה רבינו ז"ל כך אלא הזכיר תענית והתרעה בהן ולא סמך אמאי דהזכיר לעיל בראש הפרק דאותה העיר מתענה ומתרעת כמו שסמך גבי חרב ומטר וראוי לשים לב על זה ולא ידעתי למה אם לא שנאמר שאינו סומך על מ"ש לעיל כדכתב הרב"י ז"ל והראיה שבאלו תמה לפרשה אבל מ"מ דעת רבינו ז"ל נראה בעיני דבכל הני איכא התרעה ועדיין צ"ע. ומ"מ צ"ל דאינו מפרש רבינו ז"ל כפירש"י דהא בצמחים ששנו מתריעין עליהן מיד דמפרש נותנין להם חומר ז' אחרונות אלא דוקא בהא

דהתרעה מדמינן להו לז' אחרונות דתני חלוקות שהזכיר כאן רבינו ז"ל עד סוף הפרק הם פירוש דעל המטר ובמטר דוקא כתב לעיל בריש הפרק דמתריעין דהיינו התרעה דוקא. ומה שלא הזכיר דין ירד לאילן ולא לצמחים או לזה ולזה ולא לבורות דהם חלוקות המוזכרות במשנה משום דאין צורך דהרי הזכיר בדבריו שמתענין בכל עת הצורך בין לצמחים בין לאילנות בין לפירות:

פרק ג

הלכה א

אם הגיע י"ז במרחשון וכו'. בפ"ק דתעניות (דף י':) ת"ר לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה [והתלמידים עושים עצמם] דברי ר"מ ר' יוסי אומר עושה וזכור לטוב וכו' כך גירסת הרי"ף ז"ל. ולפ"ז אליבא דר"י כל אדם אפילו אינו ת"ח יכול להחזיק עצמו ת"ח לכך. ומפני כן כתב הרב הב"י בסימן תקע"ה דאין גירסת הטור ז"ל כן דא"כ היה לו לפסוק כר"י ולמה כתב דשאר העם אינן יכולין להחזיק עצמן תלמידים לכך כיון דהלכה כר"י לגבי דר"מ וכתב שגירסתו כגירסת רש"י ז"ל וגרסינן בלשון שני דה"ק לא כל אדם יכול לעשות עצמו יחיד וכן לא לעשות עצמו תלמיד ופליג ר"י אירשא וקאמר דיכול לעשות עצמו יחיד וקשה על זה דפשטה דברייתא משמע א"כ דר"י אפילו אשאר העם קאמר דיכול לעשות עצמו יחיד דר"מ בשאר העם קאמר דאינו יכול לעשות עצמו לא יחיד ולא תלמיד ועל דא קאמר ר"י דיכול לעשות יחיד ודוחק לומר דר' יוסי אתלמיד דוקא קאי כדכתב שם הרב"י דר"מ בכל אדם הם ועלייהו קאי מילתיה דר"י דיותר נכון בעיני לומר דגריס כגירסת הרי"ף ז"ל. ומ"מ פסק כר"מ משום דסתמא דברייתא כוותיה דאמר אלא כל התלמידים יחידים משמע אבל לא שאר העם וכן דברי רבינו הם כדברי הטור ולפ"ז אתי שפיר דאזיל בשיטת הרי"ף רביה וגם הרא"ש ז"ל נראה דגריס כגירסת הרי"ף ז"ל בפסקיו ואזיל הטור לפי זה בשיטת אביו הרא"ש ז"ל. ולהכי הביא ה"ה ז"ל הברייתא לרמוז דטעם רבינו ז"ל זהו דמשום הכי פסק כר"מ כדכתיבנא:

הלכה ב

ומותרין בהן לאכול ולשתות בלילה וכו'. אמרינן בגמ' בברייתא (דף י"ב) עד מתי אוכלים ושותים עד שיעלה ע"ה. וכבר כתבו רבינו ז"ל בפרק ראשון שכתב וכל תענית שאוכלים בה בלילה בין צבור בין יחיד וכו' והרב"י בסי' תקס"ד כתב דין זה בשם רבינו ז"ל ואין צורך דברייתא היא כדכתיבנא:

הלכה ג

וכל תענית שאוכלים בה מבע"י וכו'. בפ"ד דתעניות (דף ל') תניא כל שהוא מחמת ט' באב אסור לאכול בשר ולשתות יין ואסור לרחוץ וכו' ר' ישמעאל בר"י אומר משום אביו כל שעה שמותר לאכול וכו'. וכפי מה שמפרש הרמב"ן ז"ל בריייתא זו כדכתב הרא"ש ז"ל בפסקיו לרבנן אית להו דאכל סעודה שמפסיק בה בט' באב אסור לרחוץ משם ואילך אבל מותר לאכול ולשתות עד בה"ש ור' ישמעאל בר"י אית ליה דלרחוץ נמי מותר וכפי פי' הראב"ד ז"ל דהביא שם בפסקיו נפקא לן דבט' באב אחר שהפסיק אינו יכול לאכול בין לת"ק בין לר"י בר ר"י והרמב"ן ז"ל תמה על הרי"ף ז"ל איך לא הביאה בהלכותיו וגם על רבינו ז"ל ודאי דיש לתמוה כן שלא ראינו שחילק בין ט"ב לשאר תעניות אלא הך כללא דכייל הכא הוה לכל התעניות והשתא קשה אי מפ' ההיא בריייתא כפי' הראב"ד ז"ל דין זה ליתיה בט"ב אלא משאכל סעודה שהפסיק בה אסור לאכול ואיהו כייל הכא כללא דמותר ולא ראינו בדיני ט"ב שחילק שם שיהא אסור לאכול משמע דאית ליה דט"ב שוה לכל שאר התעניות דמותר לאכול אחר שהפסיק אא"כ קבלו בפירוש ואי מפ' כפי' הרמב"ן ז"ל מ"מ היה לו להזכיר בדיני ט' באב דאסור לרחוץ אחר שהפסיק כת"ק. וראיתי להרא"ש ז"ל שכתב בפסקיו על דברי הרמב"ן ז"ל ולא כן עמא דבר ודבר תימה הוא שיהא מותר לאכול ולשתות ויהא אסור לרחוץ ולסוך. ואיכא למידק עליה מה שמקשה להרמב"ן ז"ל הא ע"כ ת"ק סבר הכי דע"כ א"א שיפרש הוא הברייתא אלא כפירוש הרמב"ן ז"ל דלהראב"ד ז"ל נפקא דאסור לאכול אחר הפסקה ואיהו ז"ל סבר בהפך אם כן ודאי דאית ליה פירוש הרמב"ן ז"ל בברייתא וכיון שכן ת"ק ע"כ אית ליה הכי ומה שפסק כן הרמב"ן ז"ל הוא משום דר' ישמעאל בר ר' יוסי יחידאה הוא כדכתב הוא ז"ל וא"כ מה תמה עליו כיון דדברי ת"ק הכי הוי, ואפשר דהשיג עליו דאע"ג דדברי ת"ק הם מ"מ לא היה לו לפסוק אלא כר' ישמעאל דמסתבר טעמיה דדברי ת"ק הם דברי תימה דאיך אפשר שיהא מותר לאכול ולשתות ואסור לרחוץ ועם זה יצא לנו תירוץ להרי"ף ז"ל ולרבינו ז"ל דמשום הכי פסקו כר' יוסי. ולפ"ז אין חילוק בין תשעה באב לשאר תעניות דבכולהו אחר שהפסיק מותר לאכול ולרחוץ ולסוך ולכך לא הוצרכו לבאר כלל בתשעה באב. ועוד יש לתת טעם מפני דר' ישמעאל בר ר' יוסי משם אביו אמרו וקיימא לן דר' יוסי נמוקו עמו ולכך פסקו כוותיה:

הלכה ד

בשלש תעניות אלו וכו'. כתב ה"ה ודין התפלה ר"ל שאין בהם התוספת והסדר הנזכר באחרונות בריייתא שם פ"ב. הברייתא היא דאמרו שם בריש פ"ב (דף ט"ו:) ג' תעניות

ראשונות ושניות נכנסים לבה"כ ומתפללין כדרך שמתפללין בכל השנה כולה ע"כ. ומפרש כדרך שמתפללין וכו' היינו שאין מוסיפין על הסדר דאי למעוטי דאין מוציאין התיבה לרחובה של עיר הרי כבר אמרו ונכנסין לבה"כ. וקשה על זה דאם פשט הברייתא כן ללישנא קמא דפ"ב דאית ליה דאומרים כ"ד באמצעיתא קשה מהך ברייתא וליל"ב דהתם דאית ליה דלא מצלינן כ"ד באמצעיתא אמאי לא מייתי סייעתא מהך ברייתא וכבר הקשו התוס' קושיא זו בפ"ב ותירצו דלא אתא הברייתא אלא שאין מוציאין התיבה לרחובה של עיר אבל לה"ה ז"ל דסובר דאין פשט הברייתא כן קשה. וי"ל דה"ה ז"ל לא פי' כן הברייתא אלא אחר דאית לן הלכתא כל"ב דפ"ב דאית ליה דלא מצלינן באמצעיות דכן ראוי לפסוק כל"ב והשתא מפרש הברייתא בכה"ג ומ"מ אין הברייתא הכרח כל כך דיש לדחות כתירוץ התוס' ז"ל ומ"מ ק"ק דהכרח גמור הוא משום דרבינו ז"ל פסק כלישנא בתרא דבפרק שני והיה לו לה"ה להזכיר דמה שהזכיר אינו מבואר יפה אם לא נודעה לנו הסוגיא דפרקא קמא:

הלכה ה

עברו אלו ולא נענו וכו' ובאלו השבע בלבד עוברות וכו'. רבינו ז"ל מפרש דהברייתות פליגי כדכתב ה"ה ז"ל וקרי בגמרא ראשונות לשש ראשונות והברייתא דאמרה מתענות בראשונות ולא באחרונות הוא משום דהראשונות שש והאחרונות הם ז' ואע"פ שיכולות להתענות שש שבע אין יכולות א"נ השש ראשונות יש הפסק דגוזרים שני וחמישי ושני ואח"כ מפסיקים החמישי וגוזרין השני הבא והחמישי דכבר איפסיקא הלכתא כרבי יוסי לעיל כדכתב רבינו ז"ל בפרקא קמא דאפילו התעניות שניות לא יגזרו בתחלה אלא בשני אבל הז' הם שני וחמישי ושני וה' וב' וה' וב' בלי הפסק ובכולי האי אין כח בהן לעמוד: **כתב** ה"ה ובירושלמי מפורש ג"כ שאין מתענות בז' אחרונות קשה דהרב"י ז"ל כתב בסימן תקע"ה וז"ל ובירושלמי אמרו שמתענות בראשונות ובאמצעיות ולא באחרונות ולד"ה חולק על גמרא דידן ולא קיימא לן כוותיה ע"כ וכיון דלא קיימא לן כוותיה מה ראיה מביא מהירושלמי. וי"ל דמכל מקום הוי קצת סייעתא לדידהו דמתענות באמצעיות ולא באחרונות אף על גב דבראשונות פליגי אבל לרבינו ז"ל באחרונות דקאמרה גמרא דמתענות קאמר התם דאין מתענות ובראשונות נמי פליגי דהתם קאמר דמתענות והגמרא דידן סוברת דאין מתענות כדקאמר נקוט מציעתא בידך:

הלכה ז

ואם יש לחנות אצטבא וכו'. בגמ' (דף י"ד:) תניא מטין בשני עד הערב ובחמישי פותחין כל היום כולו מפני כבוד שבת היו לו שני פתחים פותח א' ונועל א' היה לו אצטבא כנגד

פתחו פותח ונועל כדרכו ואינו חושש ע"כ. ונראה דרבינו ז"ל מפרש כך. אע"פ שאמרו בחמישי דפותחין כל היום כולו מפני כבוד השבת מ"מ אם היה לחנות שני פתחים הרי יכול לנעול אחד ולפתוח אחד ודיו. ואמר עוד דאע"פ דיש לחנות ב' פתחים אם יש לה אצטבא פותח ונועל כדרכו כלומר השני פתחים ואין צריך לפתוח א' ולנעול א' וכולה סיפא בחמישי הוי ולא בשני וכן נראה מדברי הרב ב"י ז"ל בסימן תקמ"ה:

הלכה ח

ממעטין במשא ומתן וכו'. בתשעה באב תניא פ' החולץ (יבמות דף מ"ג) ברייתא כי האי גוונא הביאה הטור ז"ל בסימן תקנ"א, קודם לזמן הזה פירוש מר"ח עד התענית העם ממעטים בעסקים מלישא וליתן מלבנות ולנטוע ומארסין (אבל לא) כונסין וכו'. וקשה דרבינו ז"ל בדיני תשעה באב לא כתב אלא משנכנס אב ממעטין בשמחה ולא הזכיר כלל מדינים אלו. ושמא י"ל דרבינו ז"ל מפרש דמשא ומתן דאוסר כאן ברייתא זו הוי של שמחה דומיא דבנין ונטיעה של שמחה כסברא דדחו שם התוס' ז"ל בפרק החולץ. וכיון שכן כיון שכתב ממעטים בשמחה לא הוצרך להזכיר כל אלו כיון דהם ענייני שמחה ודאי דנכנס בכלל מ"ש ממעטים בשמחה אבל אי הך משא ומתן הוי כל משא ומתן אפילו אינו של שמחה היה לו לרבינו להזכיר בדיני ט' באב משנכנס אב ממעטין במשא ומתן אפילו אינו של שמחה דאין זה נכנס בכלל ממעטין בשמחה:

ובנטיעה של שמחה וכו'. ה"ה ז"ל הביא הירושלמי דקאמר אבל אם היה כותלו גוהה סותרו ובונהו וכתב עליו דמשם למד רבינו דלאו חתנות ממש ול"ד אבורנקי ממש וכ"כ הר"ן ז"ל בסוף פ"ק דתעניות דמשמע כן מהך ירושלמי. וטעמא דאל"כ אמאי קאמר בירושלמי כותלו גוהה אפילו אין כותלו גוהה כיון דלא הוי של חתנות מותר דמשום הך טעמא מוקי לה הטור והרא"ש אביו ז"ל הך דכותלו גוהה דאיירי אפילו בבית חתנות. אבל רבינו ז"ל סבר דלהכי נקט כותלו גוהה לומר דכל דלא הוי דומיא דכותלו גוהה כיון שיש לו דירה לדור בו ועושה זאת להרוחה בעלמא אינו עושה אלא דבר שהוא מוכרח לו כגון אם נפל כותל ביתו או אם אין לו מקום לדור יעשה אבל מילתא דעביד להרוחה לא. והוצרכתי לכתוב כן מפני שראיתי להרב ב"י ז"ל שכתב על ה"ה ז"ל ואיני יודע היאך למד כן לא מהירושלמי ולא מהגמ' דידן ובסי' תקנ"א הביא דברי הר"ן ז"ל שהם כדברי ה"ה ז"ל ולא תמה עליהם. ובסימן תקע"ה תמה ונדמה לו דבר חדש ועם מה שביארתי הוא פשוט בעיני:

וממעטין באירוסין. התוס' כתבו בפ"ק דמגילה (דף ה'. בד"ה ממעטין) דהך דממעטין באירוסין הוי דלא יארסו כלל וחמירי מתשעה באב שמארסין בו ע"כ. וכ"נ דברי רבינו

ז"ל שכתב אא"כ לא קיים פ"ו משמע דאי לאו אסור ובתשעה באב תניא בההיא ברייתא דהחולץ שהבאתי שמארסין וכ"כ הטור ז"ל בסימן תקנ"א וכ"כ רבינו ז"ל בפ' עשירי מהל' אישות מותר לארס בכל יום חול אפילו בט' באב וכו' וא"כ ק"ק על ה"ה ז"ל שכתב לעיל בראש פרק זה דברי הרמב"ן ז"ל נראין עיקר לא יהו אלו חמורים מט' באב שיתבאר בפרק חמישי שאין לו תוספת ע"כ. משמע דאין ראוי להיות חמורים יותר מתשעה באב וכאן נראה דחמורין יותר כדכתיבנא. ואם כן נתבטל ק"ו דידיה וצ"ע:

הלכה ט

יצא ניסן של תקופה וכו' אין מתענין וכו'. בסוף פ"ק דתעניות (דף י"ב:) אמרו יצא ניסן וירדו גשמים (הגשמים) סימן קללה. ובירושלמי אמרו על זה ובלבד ניסן של תקופה ע"כ. והטור ז"ל כתב בסי' תקע"ה יצא תקופת ניסן. ובאמת שאין הלשון מורה כפירושו דא"כ תקופה של ניסן מבעי ליה מאי ניסן של תקופה הדברים הפוכים. לכך נראה ודאי כפי' רבינו ז"ל שמיום תקופת ניסן מונים (מעלה מטה x) ל' יום עד שנכנס השמש בתחלת מזל שור דהתקופה של ניסן כתב רבינו ז"ל פ"ט מהל' קדוש החדש היא השעה והחלק שנכנס השמש בראש מזל טלה ובהליכת מזל שור עוברין ל' יום יותר מעט ואז נכנס למזל שור וזה הנקרא ניסן של תקופה כלומר דמנינן ניסן מיום התקופה דומה למ"ש בפ"ק דר"ה שבט דתקופה דמנינן שבט מיום התקופה של טבת הכא נמי כיוצא בזה והוא עיקר הפירוש דכשיעברו אלו הימים אחר תקופה של ניסן לא יתפללו עוד:

אבל לא הצבור. כתב ה"ה ז"ל מפורש פ"ק ר"י נשיאה כשגזר תעניתא וכו'. נראה דסובר דהא דר' יהודה נשיאה (דף י"ד) בתענית המטר איירי ודבריו לקוחים מדברי הרי"ף ז"ל בהלכות וכבר תמה הר"ן ז"ל על זה דאין נראה כן מדברי הגמ' דאמרו שם רבי אמי דעבד לגרמיה הוא דעבד אלא הכי א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן לא שנו וכו', ואולי י"ל ולתרץ זה דהני דהתעניות היו בשביל הגשמים אבל ממה שתלה ר' אמי הטעם מפני שאין מטריחין ולא תלה מפני שיצא זמן של רביעה משמע דאית ליה דאפילו בשאר פורעניות כן ועל זה תפס עליו רבי אבא דאינו כן אלא לעצמו דרש שלא רצה להתענות בשאר פורעניות ולכך נתן טעם זה אבל אינו כן דאינו אלא בגשמים אבל לא בשאר פורעניות ועם זה נסתלקה תמיהת הר"ן ז"ל ועל זה הדרך הלך ה"ה ז"ל:

הלכה י

בד"א בא"י וכו'. בפ"ק דתעניות (דף ו') איפליגו ר"מ ור' יוסי ור' יהודה בזמן ג' רביעיות ר"מ אית ליה ראשונה בג' במרחשון בינונית בשבעה בו אפילה בי"ז בו ר' יהודה אומר בשבעה ובשבעה עשר ובשלשה ועשרים ר' יוסי אומר בשבעה עשר ובעשרים ושלשה

וברי"ח כסליו וכן היה ר' יוסי אומר אין היחידים מתענין עד שיגיע ר"ח כסליו ואמרו שם אמר רב חסדא הלכה כר' יוסי אמימר מתני לה להאי דרב חסדא בהא לישנא בשלשה במרחשון שואלים את הגשמים ר"ג אומר בשבעה בו אמר רב חסדא הלכה כר"ג כמאן אזלא הא דתניא רשב"ג אומר גשמים וכו' כמאן כר' יוסי אמר רב חסדא הלכה כר' יוסי. עוד אמרו שם בשלמא רביעה ראשונה לשאול שלישית להתענות שניה למאי א"ר זירא לנדרים דתנן הנודר עד הגשמים משירבו גשמים עד שתרד רביעה שניה וכו'. ובאמת קשה בלישנא בתרא דכיון דפסק ר"ח כר"ג דשואלים בז' בו א"כ איך פסק אח"כ כר' יוסי דאי הלכה כר' יוסי אין שואלים אלא בי"ז דהכי אמרו שם רביעה ראשונה לשאול ולכך שנה רש"י ז"ל הגירסא שם ואמר נראה דגרסינן אמר רב חסדא הלכה כר' יהודה דאית ליה ראשונה בז' והשתא אתי כמאן דפסק הלכה כר"ג דהוי בז' ולא היה רש"י ז"ל אפשר לו לגרוס הלכה כר' מאיר דלמאי פסק הלכה כר' מאיר ברביעה ראשונה אם לא לשאול כדאמר שם ראשונה לשאול ואיהו פסק כר"ג דהוי בשבעה לכך הוכרח רש"י ז"ל לומר דגרסינן הלכה כר' יהודה ולפ"ז היחידים מתחילין להתענות מכ"ג בו דהוי זמן רביעה שלישית לר' יהודה דהא אמרו שם שלישית להתענות והיינו יחידים. ורבינו ז"ל דפסק דמשהגיע י"ז במרחשון מתחילין להתענות הוי כר' מאיר וכסתם מתניתין דאתי כוותיה כדכתב שם רש"י ז"ל ואע"ג דפסק דשואלין בז' בכ"ג הוי משום עולי רגלים כדיהיב ר"ג טעמא במתני' ואע"ג דהשתא ליכא עולי רגלים כבר הוקשה זה בעיני הר"ן ז"ל בפ"ק דתעניות ויישב זה יעויין שם. ולפי זה צ"ל דמה שאמר רבינו ז"ל כאן מקומות שעונת גשמים קודם י"ז או אחר י"ז היינו ברביעה שלישית שהיא האפילה דאז מתחילין להתענות היחידים ומשערינן ג' רביעיות באומד כדכתב הר"ן ז"ל בפ"ק דתעניות גבי ס' יום אחר התקופה ה"נ אמרינן הכי דאחר דמשערים הג' רביעיות באומד הדעת והוי רביעה אפילה שהיא השלישית קודם י"ז או אחר י"ז אז מתחילין להתענות היחידים דאי לאו הכי הרי אמרו שלישית להתענות ומ"ש ושוהין אחרי כן כמו ה' ימים כבר נתן הטעם הרב"י ז"ל. ובכן נראין הדברים. וקשיא טובא חדא דאיך פסק כר"מ דבלישנא קמא בגמ' שהבאתי אמר רב חסדא הלכה כר' יוסי ובלישנא בתרא ע"כ גרסינן הלכה כר' יהודה וכיון שכן כיון דר' חסדא אמר הלכה כר' יוסי או כר' יהודה לא הוה ליה למפסק כר"מ אע"ג דסתם מתניתין כותיה דאיך יש לו כח לרבינו ז"ל לחלוק על גמרא ערוכה. ותו קשיא טובא דגבי נדרים הנודר מן הגשמים פסק כר' יוסי דברביעה שניה הוי מכ"ג מרחשון ואילך וכו' והיינו כלישנא קמא דאמר הלכה כר' יוסי ודבריו כחומץ לשנים וכעשן לעינים דא"כ לא היו היחידים מתחילין אלא מר"ח כסליו כדקאמר התם בגמרא

בהדיא והוא פסק כאן בהפך כי באמת דעתו נראה כר"מ כדכתיבנא והולך לשון הר"ן ז"ל בפי' ההלכות מסכים לדברי כתב שם על מתני' דהגיע י"ז במרחשון וכו' וסתמא דהך מתניתין כר"מ דזמנה של רביעה ראשונה בז' וכו' אבל ר"י פליג עליה וכו' ולר"י אין היחידים מתענים עד ר"ח כסליו ואמרינן לעיל בגמ' א"ר חסדא הלכה כר"י אמימר מתני להא שמעתא דר"ח אהא דבג' בחשון שואלין את הגשמים ר"ג אומר בז' בו וארי"ח הלכה כר"ג. ולפ"ז צ"ע אי קי"ל כסתם משנה מדאמר ר"ח הלכה כר"י אע"ג דבתר הכי אמרינן דאמימר מתני לה וכו' אפ"ה כיון דלישנא קמא הוי לישנא דגמרא ולישנא בתרא הוי מילתיה דאמימר משמע דאלישנא קמא סמכינן שבענין זה כתב הרב וכו' ובסוף דבריו כתב אבל הרב אלפסי ז"ל והרמב"ם ז"ל סמכו על סתם מתני' הרי מבואר בלשונו זה דמתני' כר"מ אבל לר' יהודה שואלין בז' ובכ"ג מתחילין היחידים להתענות בשלישית ולר"י היחידים מתחילין מר"ח כסליו ולר"מ בי"ז במרחשון כמתני' א"כ כיון דכאן פסק כר"מ איך בהל' נדרים פ"י כתב רבינו ז"ל האוסר עצמו בדבר עד הגשם וכו' ואם אמר עד הגשמים ה"ז אסור עד שירדו גשמים והוא שירדו מזמן רביעה שניה שהיא באי"י ובמקומות הסמוכים לה מכ"ג במרחשון ואילך אם אמר עד שיפסקו הגשמים וכו' הרי מבואר שם דבג' במרחשון רביעה שניה כר"י וכאן פסק כר"מ. גם יש לתמוה על הטור ז"ל דכאן בטא"ח הלכות תעניות פסק כסתם מתניתין דהיינו כר"מ כדכתיבנא ובטיו"ד סימן ר"כ פסק כר' יהודה דכ"כ שם עד שתרד רביעה שניה שהיא באי"י י"ז במרחשון וכו' וכן בטח"מ בסי' רמ"ד בהל' זכיה מההפקר כתב הולכים בשבילים שעל פני השדות עד י"ז במרחשון שהוא זמן רביעה שניה ע"כ הרי דפסק כר' יהודה והוא סותר למ"ש בהלכות תעניות. אבל מה שהקשה עליו הרב"י ז"ל סי' ר"כ ועל הרא"ש ז"ל דלמה פסקו כר"י לגבי דר' יוסי אין זו קושיא דיש לתרץ דהוא גורס כגי' רש"י ז"ל שכתב למעלה דגריס כלישנא בתרא א"ר חסדא הלכה כר"י ופסק כלישנא בתרא. אבל מה שהקשיתי אני ודאי קושיא היא. ועוד תימה על רבינו ז"ל דפסק כאן כר"מ ושם פסק כר"י בהל' נדרים ובהל' מתנות עניים לא פסק לא כזה ולא כזה דשם כתב בפ"א מאימתי מותרים כל אדם בשכחה של זיתים באי"י ה"ז מותר בה מר"ח כסליו שהיא זמן רביעה שניה בשנה אפילה ע"כ. ואי פסק כר"י הוי זמן רביעה שניה בכ"ג בחשון וכדכתב בהלכות נדרים וכבר עמד על זה שם הרב בעל כ"מ ותירץ דמדכתב רבינו ז"ל בשנה אפילה דמשמע דבשאר השנים אינו כן משמע דמפרש דר' יוסי ארביעה שניה קאי וה"ק רביעה שניה בשנה בכירה בי"ז ובשנה בינונית היא בכ"ג ובשנה אפילה בר"ח כסליו וכו' ואע"ג דבנוסחאות דידן כתוב בדברי ר"מ איזו היא רביעה ראשונה הבכירה כ"ג

וכו'. ולפי זה הפי' לשון הבכירה והבינונית וכו' מתפרש דעל השנים קאמר שנה בכירה ושנה בינונית ושנה אפילה ועל דא קאי ר' יהודה וכן ר"י וא"כ משמע דבראשונה פליגי. ואפשר דלא גרסינן ראשונה דבפ' קונם יין (נדרים דף ס"ב:) כשהביאו ברייתא זו לא אמרו שם אלא איזו היא רביעה ולא הזכירו ראשונה, ואפשר דרבינו ז"ל מפרשה השניה, ובאמת פי' זה מוכיח ממ"ש רבינו ז"ל בפי' המשנה דפ"ח מפיאה ובפ"ט משביעית דשם כתב בהדיא כדברים האלו שכתב הרב"י ז"ל. אבל קשה לענ"ד דאיך יישב כל הסוגיא דאמרו שם כמאן אזלא הא דתניא רשב"ג אומר גשמים שירדו ז' ימים זה אחר זה אתה מונה בהם רביעה ראשונה ושניה בשלישית כמאן כר' יוסי. עוד אמרו שם בשלמא רביעה ראשונה לשאול שלישית להתענות שנייה למאי וכו' דמכל הני מוכרח לומר דר' יוסי מאי דקאמר בי"ז וכו' אירי בזמן הרביעיות שלשתן ולא ברביעה שניה לבד ובשניה חלוקות דלפי זה לא יתיישב מ"ש כמאן כר' ולא מה שקשה בשלמא וכו'. על כן הדברים נראים קשים בעיני ולא ירדתי לסוף דעת רבינו, ומ"מ לתרץ מה שהקשיתי על הטור ז"ל דאע"ג דאמרו בגמ' שלישית להתענות אין זה מוכרח דאע"ג דקי"ל כר' יהודה דשלישית בכ"ג מ"מ מתחילין התעניות בי"ז שהיא רביעה שניה דכיון דעברה הראשונה איכא צערא ולא אמרו כן בגמ' שלישית להתענות אלא על דברי ר"י שכ"כ במס' נדרים כשהביאו סוגיא זו אמרו ואמרינן עלה בשלמא רביעה ראשונה וכו' כלומר לר"י דאמר דשלישית להתענות שכן אמר אין היחידים מתענים עד שיגיע ר"ח כסליו וכו' משמע דס"ל שלישית להתענות ניחא ליה שלישית וניחא ליה ראשונה אבל שנייה למאי אבל אנן דקי"ל כר' יהודה משום דר"ח כלישנא בתרא קאמר הכי כדפרישית ולא אמרינן דמתני' דהגיע י"ח במרחשון דהיחידים מתענין דהוי דלא כר' יהודה דהוי הלכתא כותיה דאדרבה ראוי ליישב סתם משנה אליבא דהלכתא ונאמר דס"ל למתני' דשניה להתענות דכיון דעברה ראשונה איכא צערא ומתענין אבל מה שקשה בעיני על רבינו ז"ל קשה עד מאד אצלי וצ"ע. ומ"מ עיקר החילוק שחילק רבינו ז"ל בין א"י לשאר המקומות כתבו בפירוש המשנה וני"ל סעד לדבריו מגמ' דידן דבפרקא קמא הביאו ברייתא גבי נינוה א"ר יהודה אימתי בזמן שהשנים כתקנן וישראל שרוים על אדמתם אבל בזמן הזה הכל לפי השנים הכל לפי המקומות הכל לפי הזמן ואע"ג דר' פליג על הא ברייתא וקי"ל כותיה דאמרינן התם היינו לענין דאומרו בשומע תפלה אבל לענין התענית ודאי דקי"ל כברייתא דיעשה כל אחד בזמנו דאין סברא שישאל שום אדם דבר בלא זמנו וכדהכריח רבינו ז"ל בפירוש המשנה ע"ש ואפשר דלראיה זאת רמז ה"ה ז"ל שאומר וגם נראה מן הגמ' שלנו:

הלכה יא

כל תעניות שגוזרין הצבור בח"ל וכו'. כתב ה"ה ז"ל וכתב הרמב"ן ז"ל שהטעם וכו'. נראה מדברי ה"ה ז"ל דסובר רבינו ז"ל כטעמו של הרמב"ן ז"ל מפני שאין נשיא בח"ל אבל לענין הקבלה שכתב שבח"ל כל יחיד ויחיד צריך לקבלו בזה לא סבר כותיה וכדכתב הרב בית יוסף בסי' תקפ"ה בתירוץ בתרא על דברי הטור ז"ל יעויין שם. ומכל מקום נראה שדעת הרמב"ן ז"ל דאף על גב דהן כתעניות יחיד מתריעין ומוסיפין שש ברכות דהא הרב בית יוסף ז"ל בסי' תקע"ה הביא תשובה להרשב"א ז"ל שאמר לו השואל משמו של הרמב"ן ז"ל דהיכא דשנו חכמים מתריעין ומוסיפין שש ברכות באחרונות ומשמע דבח"ל היא. וקצת קשה כיון דכתעניות יחיד ממש דיינינן ליה דהא בעי קבלה לכל חד וחד אמאי מוסיפין שש ברכות כתענית צבור:

פרק ד

הלכה א

משבע תעניות האחרונות של מטר מתפללין על סדר זה וכו' לאפוקי שאר צרות שאין אומרים סדר זה בתעניות. וכמ"ש הרב ב"י בסוף סי' תקע"ט לאפוקי ממאי דכתב הר"ן ז"ל בריש פ"ב דתעניות דמדאמרינן לר' יהודה שאין אומרים זכרונות ושופרות אלא ביובל ובר"ה ובשעת מלחמה ומדקאמר שעת מלחמה הוא הדין לשאר צרות אלא דלישנא דקרא נקט. ורבינו ז"ל אפשר דסובר דשעת מלחמה הוי דוקא. ומ"מ תעניות של מטר דוקא קאמר:

אפר מקלה על גבי התיבה. כתב רש"י ז"ל בפירוש המשנה (דף ט"ו) דהוה אפר מקלה גנאי יותר מאפר סתמא ולכך משימין אותו. והא דלא קאמר זכר לעקידת יצחק כדאמרו בגמ', אפשר דס"ל דבגמ' לא פליגי אלא גבי אפר שנותן כל אחד על ראשו אם הוה מהך טעמא או לא אבל גבי אפר שנותנין על גבי התיבה לא שאלו למה הוה אפר מקלה ולכך נראה ודאי דאית להו דטעמא הוי משום דהוי גנאי יותר מאפר סתמא. אי נמי אפשר דרש"י ז"ל פי' כן למאן דלית ליה טעמא דזכר לעקידת יצחק והתוס' דפירשו בין בהך דנותנין על גבי התיבה בין בהא דנותנין על כל אחד ואחד משום דהוי זכר לעקידת יצחק למאן דלית ליה בגמרא הך טעמא אפשר דאית ליה טעמא דרש"י ז"ל:

הלכה ג

רגיל בתפלה וכו'. בברייתא אמרו כך [בקי] בברכות כולן וכן כתב הטור ז"ל רגיל בתפלה ובכל הברכות. ורבינו ז"ל כלל הכל ברגיל בתפלה:

הלכה טו

כשהיו מתפללין על הסדר וכו'. נראה דרבינו ז"ל מפרש דמתני' דקאמרה (דף ט"ו:) וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו לא היינו נוהגים כן אלא בשער המזרח קאי נמי אתקיעות וראיה לדבריו במתני' ברישא לא אמרו בסדר התרועות כלום ולפ"ז מתני' פליגא אברייתא דקאמרה בהדיא דעושין סדר זה בגבולין דאחר דהזכירה הסדר אמרה בד"א בגבולין אבל במקדש אינו כן וכו' ופסק כמתניתין כ"כ הר"ן ז"ל בהך מתני' בפי' ההלכות שהוא דעת רבינו ז"ל, ובאמת דברי רבינו ז"ל נ"ל קשה דהך עובדא דמתניתין גופא הזכירוה בסיפא דברייתא ואמרו וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו לא היו עושין אלא בשער המזרח ובהר הבית והיינו ממש עובדא דמתני' וכיון דבברייתא על כרחין צריך לפרש עובדא זו דלא קאי אתקיעות דבהדיא קאמרה ברישא וסדר תקיעות עבדינן בגבולין א"כ למה לא נפרש במתני' כן ולא נאמר דמשנה פליגא אברייתא:

הלכה יז

פעם תוקעין ומריעין וכו'. בברייתא (שם) אמרו הכי ת"ר על הראשונות אומר ברוך ה' אלהי ישראל וכו' והם תוקעין ומריעין ותוקעין וכו' ועל השניה הוא אומר וכו' הריעו בני [אהרן] הריעו והם מריעין ותוקעין ומריעין וכן בכל ברכה וברכה וכו', מפורש כאן דכשאומר להם תקעו עושים התקיעה קודם וכשאומר הריעו עושין התרועה קודם וכן הטור בסי' תקע"ט הזכיר סדר זה בראשונה הזכיר תר"ת ואח"כ הזכיר תרועה ותקיעה ותרועה ואח"כ תר"ת. ועל זה הסדר עוד הוסיף אלא שלא הזכיר שחזן הכנסת אומר להם תקעו או הריעו. ואפשר דסובר דאין זה אלא במקדש ולא ידעתי בו טעם ברור ולכן אני תמיה על הרב"י ז"ל שכתב בסימן תקע"ט על דברי הטור ז"ל וצ"ל שהוא מפרש דאע"ג דפעם אחת היה אומר להם תקעו ופעם אחת היה אומר להם הריעו לא היה אלא לחלוק כבוד לתרועה כמו לתקיעה אבל לעולם היה תר"ת ושלא כדברי הרמב"ן שכתב דבשער המזרח בהר הבית כשהיה אומר תקעו היו תוקעין ומריעין ותוקעין וכשהיה אומר להם הריעו היו מריעין ותוקעין ומריעין ע"כ, דאיך אפשר לחלוק על דברי הרמב"ם ז"ל דברייתא ערוכה הוא כדכתיבנא ועוד היכן ראה בדברי הטור ז"ל שחולק עליו, ואולי גירסא אחרת נזדמנה לו בדברי הטור ז"ל שאומר שבכלן תוקע תר"ת ולנו הגירסא כדכתבנו בדברי הטור ז"ל והיא מסכמת כדברי הגמרא:

ופעם מריעין ותוקעין ומריעין שבע פעמים. כן מבואר במשנה ובברייתא דהוו שבע פעמים דבסוף ברכת גואל ישראל דאינה ממנין השש ברכות קאמר שם בהדיא דתוקעין ומריעין ותוקעין. וקשה דבפרקא קמא אמרינן אין פוחתין מז' תעניות על הצבור שבהן

י"ח התרועות ע"כ. ופירש"י ז"ל שהן מוסיפין ו' ברכות ולכל אחת ג' תרועות, והשתא קשה דכ"א הויין דהא איכא שלש אחרות בברכת גואל ישראל אלא שי"ל דלא מני אלא התרועות הבאות מחמת הברכות הנוספות:

הלכה יח

שבע תעניות אלו וכו'. אחר שמתפללין יוצאין כל העם לבית הקברות משמע דאין יוצאין לבית הקברות אלא בז' תעניות האחרונות ולא באמצעיות וקשה דבהדיא אמר רב אשי בפ"ק (דף י"ג י"ד) ובמתניתין כשאמר יתירות על הראשונות ולא מני כ"ד ברכות משמע דהם שוין לכ"ד ברכות ותיבה לאו שיורא משום דחשיב לה באידך פרקין ובתר הכי אמר דכ"ד נמי חשיב ליה באידך פרקין ולא הוי שיורא משמע דכל דלא חשיב באידך פרקין דומיא דתיבה וכ"ד ברכות ודאי דלאו שיורא ומהך טעמא דייק הראב"ד דאית בהו נעילה באמצעיות מדלא תני לה גבי יתירות דליכא למימר דנעילה חשיב לה לאידך פרקין וכמ"ש הר"ן ז"ל בריש פ' בתרא דתעניות וא"כ הא דבית הקברות דלא חשיב לה באידך פרקין אי איתא דאיכא בז' אחרונות ולא באמצעיות אמאי לא מני לה מתני' וכן הא דמתכסים בשקים דמשמע דליתיה באמצעיות אמאי לא מני לה כיון דלא חשיב לה באידך פרקין. וי"ל דאלו החומרות דכסוי שקים ויציאת בית הקברות הרי הוא כאילו מנה אותם במשנה דכיון דחשיב שנותן כל אחד אפר על ראשו כסוי שקים ויציאת בית הקברות מילתא דדמי להאי הוי אלא דמתני' לא חששה למתני כל מילי דצער:

הרי אתם מתים כאלו וכו'. בגמ' (דף ט"ז) איפלגו למה יוצאים לבית הקברות ר' לוי בר חמא ור"ח חד אמר הרי אנו חשובים לפניך כמתים וחד אמר כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים מאי בינייהו איכא בינייהו קברי עכו"ם. ופירש"י ז"ל קברי עכו"ם במקום שאין קברי ישראל לבקש רחמים אפילו על עצמן ליכא כ"ש עלינו ע"כ. נמצא דרבינו ז"ל דפסק כמ"ד הרי אנו כמתים הולכים לקברי עכו"ם במקום שאין קברי ישראל ולכן סתם רבינו ז"ל וכתב יוצאים לבית הקברות סתמא ומפרש רבינו ז"ל הרי אנו חשובים לפניך כמתים שר"ל שנמות כאלו אם לא נחזור בתשובה אע"פ שאין פשט הלשון משמע כן לכאורה:

ובכל תענית מתעניות הצרות כו'. כן דעת הראב"ד ז"ל מהכרח מתני' דיתרות על הראשונות כדכתיבנא ואע"ג דבג' ראשונות אין הדבר מוכרח דאע"ג דאיכא ברייתא בפ"ק (דף י"ג:) דאמרה אין בין ג' ראשונות לאמצעיות אלא שבאלו מותרין בעשיית מלאכה וכו' דמשמע דלכל שאר הדברים שוים כבר דחו שם דבאיסור מיירי בתפלה לא מיירי ומ"מ הדין כן מטעמא דכתב הר"ן ז"ל בריש פ' בתרא דתעניות א"נ כיון דאמרו בגמ' ואבע"א

דאמצעיתא וכו' לישנא בתרא עיקר ולית לן דחוייא דבאיסור מיירי בתפלה לא מיירי. והטור ז"ל דאית ליה בסי' תקע"ט דבאחרונות אומרים נעילה ומשמע דלא בראשונות ובאמצעיות כדכתב שם הרב"י ז"ל אפשר דאית ליה דהך הכרח דרב אשי לאו הכרח הוא ואיהו נמי לא אמר אלא מתניתין דייקא דקדוק בעלמא דהא אע"ג דתני אלו אמרינן דשייר כדכתבו התוס' ז"ל בכמה דוכתי. וכ"ת מאי שייר דהאי שייר בית הקברות ושקים ולית ליה תירוצא שתירצתי לעיל דהם כלולים במתני' זה נראה טעמו ז"ל:

פרק ה

הלכה ב

והובקעה ירושלים בחרבן [**בית**] **שני**. אע"ג דתענית דקרא דצום הרביעי לא הוי אלא בט' משום דהובקעה העיר בט' מ"מ השתא עבדינן ליה בי"ז מפני שחרבן בית שני חמיר והובקעה העיר בי"ז. וכ"ת י' בטבת דעבדינן ליה משום דסמך מלך בבל ידו על ירושלים בחרבן בית ראשון היו לנו לשנותו ליום אשר סמך צר ידו על העיר בחרבן בית שני דחמיר לן. י"ל דשאני הכא דהכל היה בחדש אחד ואין קפידא לשנותו בין ט' לי"ז אבל התם הזמנים חלוקים. ובהא דהבקעת העיר כתב הרב"י ז"ל בסי' תקמ"ט דבגמרא נפיק מקרא ולא דק אלא גמרא הוא דמקרא לא נפיק אלא בתשעה:

והעמיד צלם בהיכל. רש"י ז"ל (דף כ"ו:) גריס והועמד וקאי אצלם שהעמיד מנשה ופלוגתא היא בירושלמי אית דתני העמיד ואית דתני הועמד:

הלכה ה

אבל אחד מד' ימי צומות וכו'. בגמ' (דף כ"ה) אמרינן בט"ב דאקדומי פורענותא לא מקדמינן כלומר דאי לאו האי טעמא היה לנו לעשותו ביום ה' דביום ו' א"א כיון דנדחה מזמנו אין קובעין אותו בע"ש כדכתב ה"ה ז"ל בלשון הקודם, וא"ת למה היינו עושים כן אדרבה טפי עדיף לאחרו ליום ראשון דהוא סמוך ליום שבת שהוא זמנו הקבוע מלעשותו ביום ה' שהוא רחוק מזמנו הקבוע. י"ל דמ"מ היה ראוי להקדים כדי למהר להתאבל על ירושלים ולזה הוצרכו בגמרא טעמא דאקדומי פורענותא לא מקדמינן. א"נ י"ל דאי לאו טעמא דאקדומי פורענותא היו קובעין אותו בע"ש ואע"ג דכיון דנדחה מזמנו אין קובעין בע"ש כדכתב ה"ה ז"ל לעיל מיניה שאני חרבן ב"ה דחמיר טובא וכל שאפשר לשומרו ליום הקבוע סמכינן וקובעין אותו בע"ש:

חל להיות בע"ש וכו'. כתב ה"ה ז"ל בשם הראב"ד ז"ל וכו' אבל ודאי משתשקע החמה מתוספת שבת הוא וכבר קדש היום אם רצה לאכול אוכל שכיון שנכנס לתחום שבת

שוב אינו רשאי להתענות. מריהוט הלשון משמע דקשיא רישא אסיפא דבתחילה כתב אם רצה לאכול וכו' ואח"כ כתב שאינו רשאי דמשמע דחייב לאכול. ונראה דה"ק כיון דאינו רשאי להתענות ואינו יכול לקבל תענית בע"ש כדי שלא לאכול משתשקע החמה השתא שאירע שחל ט"ב בע"ש ולא קבלה יהיה הדבר תלוי ברצונו אבל אם יתענה אין בו איסור מפני דלא בא התענית מצד קבלתו אלא שאירע כך:

הלכה ו

משיכנס אב ממעטין בשמחה וכו'. כבר כתבתי לעיל למה לא הביא רבינו להא דממעטין המשא ומתן דהיא ברייתא בהחולץ. והרב ב"י ז"ל בסי' תקנ"א כתב וההיא דהחולץ מדת חסידות היא או במקום שנהגו ולפיכך השמיטוה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל ע"כ ודוחק:

וללבוש כלי מגוהץ. קשה דאפילו מכובס מבעי ליה כדכתב ה"ה ז"ל בשם הרמב"ן ז"ל וכתב שכן דעת רבינו ז"ל. אשר על כן נ"ל לומר דהוקשה לו לרבינו ז"ל בפ"ב דתעניות (דף כ"ט:) על דברי רב נחמן בפירוש מתני' דלספר ולכבס דהיינו לכבס וללבוש דאמאי נקט מתני' לכבס ללבוש לחודא סגי וכבר הקשה הרא"ש ז"ל זה בפסקיו וכתב דאין סברא לומר דלר"נ מותר ללבוש המכובסים קודם לכן. ולי היה נראה לומר דרבינו סבירא ליה דדעת ר"נ הוא דמה שהוא מכובס מקודם לכן יכול ללבוש אבל לא המגוהץ דודאי מגוהץ קודם לכן אסור ללבוש ולהכי נקט מתניתין לכבס וללבוש דללבוש המכובס מקודם ודאי דמותר וע"כ לא פליג רב ששת עליה דר"נ אלא בלכבס ולהניח דאסור אבל ללבוש המכובס קודם לכן מודה ליה ולכך כתב רבינו ז"ל דאינו אסור ללבוש אלא המגוהץ מקודם לכן ולא המכובס. אבל ה"ה ז"ל אין כן דעתו אלא הסכים דעת רבינו ז"ל לדעת הרמב"ן ז"ל ולדבריו צ"ל דמגוהץ דנקט רבינו ז"ל ל"ד נקטיה דה"ה מכובס. ובמתני' אמרו ובה' מותרין מפני כבוד השבת וכתב ה"ה ז"ל דרבינו לא הזכירו מפני דלדידן לא מקלע בערב שבת ט' באב אבל ראיתי לרבינו ז"ל בפירוש המשנה שכתב בהא דבחמישי מותרין הוי דלא כהלכתא שכתב ובחמישי מותרין הוא מאמר רשב"ג שאמר כל השבת אסור ואפילו אחר התענית משמע דאית ליה דאי חמישי הוי קודם התענית אין סברא להתיר ומתני' איירי אחר התענית אליבא דר"ש ולפי זה א"ש דלדידן דקי"ל דלאחריו מותר ליתיה להאי דינא ולכך לא הזכירו רבינו ז"ל. אבל תימה על זה שפירש רבינו ז"ל בפירוש המשנה דבגמרא אמרו בברייתא חל להיות בערב שבת מותר לכבס בחמישי מפני כבוד השבת ואם לא כבס בחמישי בשבת מותר לכבס בערב שבת מן המנחה ולמעלה לייט עלה אביי ואי תימא רב אחא אהא ע"כ, הרי בהדיא אמרו בברייתא דאפילו

כשחל ביום ששי ובחמישי מותר ולמה אמר במתניתין דבחמישי בשבת מותרים הוי דלא כהלכתא. ואולי דרבינו ז"ל מפרש דמאי דקאמר לייט עלה אביי אהא קאי נמי אהא דבה' מותרים אע"ג דרש"י ז"ל פירש דקאי אהא דואם לא כבס בחמישי אולי סובר רבינו ז"ל דאכולה מילתא מהדר וכיון דלייט עלה אביי לא רצה רבינו לפרש דמתני' כך משום דמשמע ליה דהוי כהלכתא. זה נראה קצת טעם לרבינו ז"ל אם שהוא קצת דחוק:

הלכה ז

שיש לו שלשה ימים. קשה דבגמרא (דף ל') לא אמרו אלא כשלמים דהיינו ב' ימים ולילה אחד:

הלכה י

ואסור בסיכה של תענוג. כתב ה"ה ז"ל ודבר ברור הוא דלא עדיף מיום הכפורים. ודבריו קשים אצלי דאי ילפינן מיה"כ אפילו סיכה שאינה של תענוג אסור דכ"כ רבינו ז"ל בסוף הלכות שביתת עשור ופי' סיכה שאמר של תענוג הוי להעביר את הזוהמא וכ"כ הטור ז"ל בהל' יוה"כ סימן תרי"ד סיכה דתניא אסור לסוך וכו' אבל בלא חולי אפילו אינו סך לתענוג אלא להעביר את הזוהמא אסור ונפקא מהירושלמי דאמרו על זה סיכה בין של תענוג בין שאינה של תענוג וכך הם דברי רבינו ז"ל בסוף הלכות שביתת עשור שכתב שם אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו בין סיכה של תענוג בין סיכה שאינה של תענוג ואם היה חולה וכו' וכתב שם ה"ה ז"ל דנפקא ליה מהירושלמי א"כ נתבאר מכאן דביה"כ סיכה להעביר את הזוהמא אסורה וכאן כתב דוקא סיכה של תענוג משמע דכשאינה של תענוג דהיינו להעביר את הזוהמא מותרת. ונראה דנפקא ליה מהא דאמרינן בפ"ק דתעניות (דף י"ג:) גבי אבל והלכתא אבל אסור לרחוץ וכו' אבל לסוך אפילו כל שהו אסור ואם להעביר את הזוהמא מותר ע"כ, ונראה לו להשוות ט' באב לאבל דהכל משום צער דכשאמר שם בגמ' ולא ביה"כ דהוי משום תענוג וכיון דקי"ל דבאבל סיכה שאינה של תענוג מותר דהיינו להעביר את הזוהמא וכן פסק רבינו ז"ל בהל' אבילות והטור ז"ל כתב כאן דסיכה של תענוג דוקא אסורה ואיך השוה רבינו והעינים רחוקים. וגם על הטור ז"ל קשה לי שעשה השוואה כיוצא בזו בסימן תקנ"ד שכתב דבט"ב אפילו שלא לצורך ברכה ותפלה אם היו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה רוחץ אותם וכו' שלא אסרו אלא סיכה של תענוג כדאיתא בגמ' מי שיש לו חטטין וכו' ומה ענין חטטין לסיכה שאינה של תענוג יה"כ יוכיח שסיכה שאינה של תענוג אסורה ובחטטין מותרת כדכתב הוא עצמו בסימן תרי"ד ואדמייתי ראיה מחטטין דהיא ברייתא דמתניא גבי יה"כ לייתי ראיה מברייתא אחרת דאמרו שם אם היה מלוכלך בטיט ובצואה רוחץ כדרכו ואינו

חושש והיא ראיה מפורשת אבל זו אינה ראיה דשאני חטטין שהוא חולי אבל להעברת לכלוך לא התירו דחילוק זה יש בין רחיצה לסיכה כנראה מדברי הטור ז"ל בסימן תרי"ד דרחיצה להעביר את הזוהמא מותרת וסיכה אינה מותרת אלא מחמת חולי לבד ודברים אלו צ"ע בעיני. וכל דיני יה"כ שהזכיר רבינו ז"ל גבי רחיצה ונעילת הסנדל וכו' נוהגים בט"ב וסמך רבינו ז"ל כאן על מ"ש שם ולכך כתב כאן ביה"כ, אלא דמ"מ בההיא דשורה מטפחת יש קצת חילוק בין יה"כ לט' באב דביוה"כ משמע מדברי הטור ז"ל דסוחטה מערב יום הכפורים ובתשעה באב לא וא"כ היה לו לרבינו ז"ל לבאר אלא שרבינו ז"ל לא הזכיר ביה"כ ענין הסחיטה, ואולי הוא סובר דהדין שוה בשניהם ולכך סמך כאן על מ"ש שם. צ"ע בסדר התפלות לעיל אחר הל' תפלה שהזכיר רבינו ז"ל שאומרים נחם בט' באב ומדלא חלק בין מנחה לשאר התפלות משמע דאית ליה דאומרים אותו בשלש תפלות כדעת הרא"ש ז"ל (מ"ק דף כ"ו) בפ' בתרא דתעניות:

הלכה יז

כל הקרעים האלו כו'. בברייתא הזכירו שם דהקרעין שאין מתאחין הם על אביו ועל אמו ורבו ונשיא ואב ב"ד ושמועות וברכת השם וס"ת שנשרף וערי יהודה וכו'. ורבינו ז"ל נראה דכיון דהושוו לאיחוי ולאביו ולאמו הושוו לכל הדברים, וקשה דבברכת השם בהלכות ע"א גבי מגדף לא הזכיר שם אלא קורעין ולא מאחין משמע שם דסובר דלא הושוו אלא לאיחוי בלבד וכן ברבו לא הזכיר אלא מגלה את לבו וקורע ואינו מאחה ולא הזכיר השאר אף על פי שבברייתא הזאת הושוו לאביו ולאמו והיה לו להשוותו לכל הדברים כדעתו כאן גבי מקדש וירושלים וצ"ע וגם בהלכות אבלות צ"ע: **סליקו להו הלכות תעניות בס"ד**